

Α.Τ.Ε.Ι. Ηρακλείου Κρήτης
Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας
Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού στον δήμο Σητείας

Πτυχιακή εργασία του:

Συλλιγνάκη Εμμανουήλ Α.Μ. 3800

Υπεύθυνος καθηγητής:

Κ. Φραγκούλης Αντώνιος

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Εισαγωγή Τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον	4
1.1 Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη	4
1.2 Νομικό πλαίσιο προστασίας του περιβάλλοντος	5
1.3 Τουριστική χωρητικότητα.....	7
1.4 Σχέση πληθυσμού και δυναμικότητας φιλοξενίας	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Φυσικά Χαρακτηριστικά	9
2.1 Γεωγραφική θέση και μορφολογία.....	9
2.2 Κλίμα.....	10
2.3 Περιοχές φυσικού κάλλους.....	11
2.4 Πολιτιστικά χαρακτηριστικά.....	14
2.5 Τουριστική ανωδομή και υποδομή	16
2.6 Οδικό δίκτυο – Συγκοινωνία.....	19
2.7 Ο ανθρώπινος παράγοντας.....	21
2.8 Χωρητική κατανομή του τουρισμού – Τουριστικό δυναμικό – Προσπελασιμότητα.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού στον δήμο Σητείας	25
3.1 Αγροτουρισμός.....	25

3.2 Πολιτιστικός τουρισμός.....	27
3.3 Φυσιολατρικός τουρισμός.....	30
3.4 Αθλητικός τουρισμός.....	33
3.5 Ορειβατικός τουρισμός.....	34
3.6 Τουρισμός παραχείμασης – Τρίτης ηλικίας.....	35
3.7 Εκπαιδευτικός τουρισμός.....	35
3.8 Επαγγελματικός – Επιμορφωτικός τουρισμός.....	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Προτεινόμενες ενέργειες για την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού στον δήμο Σητείας	38
4.1 Προτεινόμενες Ενέργειες ανά Θεματική Μορφή Τουρισμού.....	38
4.1.1 Αγροτουρισμός.....	38
4.1.2 Πολιτιστικός τουρισμός.....	39
4.1.3 Φυσιολατρικός τουρισμός.....	40
4.1.4. Αθλητικός τουρισμός.....	41
4.1.5 Ορειβατικός τουρισμός.....	42
4.1.6 Εκπαιδευτικός τουρισμός.....	42
4.1.7 Επαγγελματικός - Επιμορφωτικός τουρισμός.....	43
4.1.8 Τουρισμός Παραχείμασης - Τρίτης ηλικίας.....	43
4.2 Προτεινόμενες ενέργειες για την συνολική υποστήριξη και προώθηση των ειδικών μορφών τουρισμού.....	24
4.3 Εκπόνηση ενός προγράμματος ανάπτυξης και προώθησης ειδικών μορφών τουρισμού στον δήμο Σητείας.....	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Στρατηγική προώθησης αγροτουρισμού στον δήμο Σητείας	50
5.1 Αγροτουρισμός: Μια ευκαιρία για τις αγροτικές περιοχές.....	50
5.2 Ο αγροτουρισμός και η Ελληνική εμπειρία - Η πελατεία του αγροτουρισμού	52
5.3 Βασικές αρχές στρατηγικής προώθησης του αγροτουρισμού.....	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Εμπορία αγροτουρισμού	62
6.1 Είδη προϊόντων αγροτουρισμού.....	62
6.2 Παρουσίαση προϊόντων.....	65
6.3 Διαπραγμάτευση του τουριστικού προϊόντος.....	67
6.4 Έρευνα τουριστικών γραφείων στο εσωτερικό και εξωτερικό.....	70
6.5 Προβολή και διαπραγμάτευση των τουριστικών προϊόντων.....	72
Βιβλιογραφία.....	75

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

1.1 Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

Η αποκατάσταση της ισορροπίας στις διαταραγμένες σχέσεις τουρισμού και περιβάλλοντος, περνά μέσα από τη βιώσιμη ανάπτυξη, οι αρχές της οποίας για τον τομέα του τουρισμού έχουν εξειδικευθεί με ένα κείμενο σχεδίου δράσης, με τίτλο «Agenda 21 για την ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία - Προς μια περιβαλλοντικά βιώσιμη ανάπτυξη». Διατυπώθηκε από κοινού και συνυπογράφηκε το 1996 από τον Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO), το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC) και το Συμβούλιο της Γης (EC) .

Το σημαντικό αυτό κείμενο απευθύνεται στις ταξιδιωτικές και τουριστικές επιχειρήσεις, στις κυβερνήσεις, στους εθνικούς οργανισμούς τουρισμού, καθώς και στο ταξιδιωτικό και τουριστικό κοινό, για να μεταφέρει το μήνυμα ότι η ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία έχει βασικό ενδιαφέρον για την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που αποτελούν το υπόβαθρο των επιχειρήσεων τους και για να τους προτείνει τα μέτρα που πρέπει να λάβουν.

Ανάμεσα στ' άλλα το κείμενο καθιερώνει ορισμένες αρχές στα πλαίσια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης που πρέπει να ακολουθεί η ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία όπως:

- Να βοηθήσει τους ανθρώπους ώστε να ακολουθήσουν μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση.
- Να συνεισφέρει στη διατήρηση, προστασία και αποκατάσταση των φυσικών οικοσυστημάτων.
- Να βασίζεται σε βιώσιμα παραγωγικά και καταναλωτικά πρότυπα.

- Να συνιστά η περιβαλλοντική προστασία ένα ολοκληρωμένο τμήμα των σχεδίων τουριστικής ανάπτυξης.
- Να αντιμετωπίζονται τα ζητήματα της τουριστικής ανάπτυξης με τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων πολιτών στις αποφάσεις σχεδιασμού, προσαρμοσμένες στα τοπικά δεδομένα.
- Να αναγνωρίζει και να υποστηρίζει η τουριστική ανάπτυξη, την ταυτότητα, τον πολιτισμό και τα ενδιαφέροντα του ντόπιου πληθυσμού.

Οι αρχές αυτές δεν συνιστούν βέβαια υποχρεωτικούς νομικούς κανόνες για τα μέλη που ανήκουν στις οργανώσεις που τις διατύπωσαν. Όμως δεδομένου ότι τα μέλη αυτά ασκούν επιχειρηματικές δραστηριότητες, που αναφέρονται σε συναλλαγές με παραγωγούς ταξιδιών, μεταφορείς και καταναλωτές τουριστικών υπηρεσιών, έχουν τη δυνατότητα να ενσωματώσουν τις αρχές αυτές στις επιμέρους συμφωνίες και να τις καθιερώσουν ως σταθερούς όρους στις τουριστικές συναλλαγές. Ήδη ορισμένοι μεγάλοι τουριστικοί οργανισμοί (tour operators) έχουν συμπεριλάβει στα ξενοδοχειακά συμβόλαια και όρους που αναφέρονται σε περιβαλλοντικά θέματα. Την ίδια δυνατότητα έχουν και οι κυβερνήσεις στις περιπτώσεις που συνάπτουν συμφωνίες τουριστικής συνεργασίας.

1.2 Νομικό πλαίσιο προστασίας του περιβάλλοντος.

Οι ισορροπημένες σχέσεις τουριστικής ανάπτυξης και περιβάλλοντος πέρα από τις παραπάνω διακηρύξεις και τις άτυπες συμφωνίες, που δεσμεύουν και την Ελλάδα, εξασφαλίζονται και από ένα ευρύ νομικό πλαίσιο κανόνων, που ρυθμίζουν σε εθνικό επίπεδο τα θέματα του περιβάλλοντος σε όλες τις εκφάνσεις επικεντρώνοντας στο ιδιαίτερο κρίσιμο θέμα της προστασίας του.

Ο θεμελιώδης νόμος του Συντάγματος στο άρθρο 24, αναφέρει ότι η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους, το οποίο πρέπει να παίρνει τα αναγκαία

προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα. Ειδική μνεία γίνεται για την προστασία των δασών, για τα μνημεία, τις παραδοσιακές περιοχές, τα θέματα της χωροταξίας και της πολεοδομίας. Για την εφαρμογή της συνταγματικής αυτής επιταγής έχουν εκδοθεί ειδικοί νόμοι, όπως ο νόμος για την προστασία του περιβάλλοντος. (Ν1650/86), ο νόμος για την προστασία των δασών και δασικών εκτάσεων (Ν998/79), ο οικιστικός νόμος (Ν1337/83) περί αιγιαλού και παραλίας (Ν1540/30) και ο αρχαιολογικός νόμος (Ν5351/32 και Ν1469/50), που βρίσκονται στο στάδιο της αναθεώρησης με νομοσχέδια που κατατέθηκαν στη Βουλή, ο νόμος για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος (Π.Δ. 55/98), ο νόμος για τον χωροταξικό σχεδιασμό και την αειφόρο ανάπτυξη (Ν.2742/99) και άλλοι.

Το νομικό αυτό πλαίσιο συμπληρώνεται και από το πρωτογενές δίκαιο των καταστατικών Συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και από το παράγωγο δίκαιο των κοινοτικών οδηγιών που ρυθμίζουν τα θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και τις πολιτικές και δράσεις για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης. Όλο το νομικό αυτό πλέγμα καλύπτει και τον τουρισμό στον βαθμό που οι τουριστικές δραστηριότητες σχετίζονται με το περιβάλλον.

Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι υπάρχουν και ειδικές ρυθμίσεις που αναφέρονται αποκλειστικά στις τουριστικές δραστηριότητες, όπως οι εγκρίσεις περιβαλλοντικών όρων για την ίδρυση τουριστικών εγκαταστάσεων, οι εγκρίσεις χωροθέτησης των τουριστικών δραστηριοτήτων οι άδειες λειτουργίας καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος, τα συστήματα βιολογικού καθαρισμού και διάθεσης στέρεων αποβλήτων των ξενοδοχείων, οι όροι πυρασφάλειας των τουριστικών εγκαταστάσεων κ.τ.λ.

Πάντως εκείνο που διαπιστώνει κανείς είναι ότι ενώ το υφιστάμενο νομικό καθεστώς παρέχει την δυνατότητα ρύθμισης των σχέσεων τουρισμού και περιβάλλοντος προς την κατεύθυνση μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Η κατάσταση είναι εκτός ελέγχου γιατί σε μεγάλο βαθμό δεν εφαρμόζονται οι νόμοι τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και σε επίπεδο καταστολής.

1.3 Τουριστική χωρητικότητα.

Η διατάραξη των σχέσεων ισορροπίας τουρισμού και περιβάλλοντος συνδέεται άμεσα με τη μεγέθυνση της τουριστικής δραστηριότητας, η οποία με τον μαζικό τουρισμό παραβίασε τα όρια αντοχής του τόπου και δημιουργήθηκε το γνωστό πρόβλημα της τουριστικής χωρητικότητας ή της φέρουσας ικανότητας ενός συγκεκριμένου τουριστικού τόπου που εκφράζεται κατά ένα υπεραπλουστευμένο τρόπο με "τον λόγο του αριθμού των αφίξεων, του επιπέδου, ποσοτικού και ποιοτικού, των κάθε μορφής προσφερόμενων υπηρεσιών στο τουριστικό κοινό, του βαθμού διατήρησης της ποιότητας ζωής και της ανοχής του ντόπιου πληθυσμού στις τουριστικές πιέσεις, και όλα αυτά σε συνάρτηση με την διατήρηση σε επίπεδο βιωσιμότητας των φυσικών πολιτιστικών και δομημένων στοιχείων του τόπου". Το θέμα αυτό έχει απασχολήσει κατά καιρούς τους θεωρητικούς του τουρισμού, οι οποίοι προσπαθούν να το προσεγγίσουν με μια σειρά δεικτών, που εκφράζουν την "τουριστικότητα" του τόπου σε σχέση με τον πληθυσμό του, και τους επισκέπτες που δέχεται χωρίς ωστόσο να καταλήξουν σε μία συγκεκριμένη μέθοδο μέτρησης της τουριστικής χωρητικότητας.

1.4 Σχέση πληθυσμού και δυναμικότητας φιλοξενίας.

Η άποψη ότι ένας τόπος μπορεί να δεχθεί χωρίς προβλήματα τόσους επισκέπτες, όσος είναι ο πληθυσμός του, δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τα πράγματα. Για παράδειγμα στην Κρήτη το βόρειο τμήμα του νησιού έχει αρχίσει να εμφανίζει τα πρώτα σημάδια κορεσμού ενώ το νότιο υπολειπεται. Μια πρώτη εξήγηση που μπορεί να δοθεί είναι ότι δεν είναι ισοκατανομημένες στον χώρο οι τουριστικές δραστηριότητες όχι μόνο της διαμονής σε ξενοδοχεία αλλά και των άλλων δραστηριοτήτων πολιτισμού, ψυχαγωγίας, αγορών κλπ.

Η ανισοκατανομή δεν είναι το μόνο πρόβλημα, υπάρχουν κι άλλα πολλά. Και το περίεργο είναι ότι ενώ έχουμε υπερπροσφορά ξενοδοχείων, που επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι σε ετήσια βάση το ξενοδοχειακό δυναμικό απασχολείται κάτω του 50% της δυναμικότητάς του, διατυπώνονται προτάσεις για δημιουργία νέων

ξενοδοχείων υψηλών κατηγοριών. Δεδομένου ότι δεν προβλέπεται ανάλογη αύξηση της ζήτησης, αυτό που μπορεί να συμβεί είναι να κλείσουν κάποια άλλα ξενοδοχεία που δεν είναι ανταγωνιστικά ή να αλλάξουν χρήση, σύμφωνα με το νόμο το "καλό διώχνει το κακό", όταν μάλιστα δεν υπάρχει αντιστοιχία ποιότητας και τιμών στις επί μέρους κατηγορίες. Οι μικρομεσαίοι ξενοδόχοι διαμαρτύρονται ότι οι μεγάλοι ξενοδόχοι πουλάνε φθηνά. Στη λογική αυτή εντάσσεται και το αίτημα για παροχή κινήτρων «απόσυρσης» των μικρών κυρίως προβληματικών ξενοδοχείων, που πρώτοι το έθεσαν οι Ισπανοί στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Κεφάλαιο 2

Τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον

2.1 Γεωγραφική θέση και μορφολογία.

Ο δήμος Σητείας του νομού Λασιθίου βρίσκεται στο ανατολικότερο άκρο της Κρήτης, δυτικά συνορεύει με τον δήμο Ιεράπετρας, ενώ από τις άλλες πλευρές βρέχεται από θάλασσα, νότια από το Λιβυκό Πέλαγος και βόρεια από το Κρητικό πέλαγος. Έχει έκταση 633 τετραγωνικά χιλιόμετρα και είναι ο μεγαλύτερος δήμος της Κρήτης σε έκταση. Το μέσο μήκος του ανέρχεται σε 40 χιλιόμετρα και το μέσο πλάτος του σε 20 χιλιόμετρα.

Μια σειρά ορεινών όγκων τον διασχίζουν από τα δυτικά προς τα ανατολικά που αποτελούν τα όρη της Σητείας (όρος Θρυπτή, Πέπονας, Ορνό, Μεγάλη Μούρη, Ζακρίτικα όρη). Υπάρχουν όμως και οροπέδια σε διάφορα ύψη από τα οποία τα σπουδαιότερα είναι το Οροπέδιο Ζήρου, Οροπέδιο Χανδρά και το οροπέδιο Μόδι.

Η πεδινή γη καλύπτει περίπου το 18% της συνολικής έκτασης του δήμου και βρίσκεται κυρίως στις παραλιακές ζώνες και στη περιοχή της Σητείας όπου υπάρχει μια πεδινή ζώνη έκτασης 35000 στρεμμάτων περίπου. Οι υπόλοιπες εκτάσεις είναι ορεινές, καλύπτοντας το 30%, καθώς και ημιορεινές καλύπτοντας το 52% του δήμου.

Η μορφή των ακτών, από πλευράς μορφολογίας εδάφους, παρουσιάζει μια ποικιλία από πτυχώσεις και κόλπους ιδίως στο βόρειο τμήμα του δήμου, όπου χαρακτηριστικότερος είναι ο κόλπος της Σητείας. Οι νότιες και κυρίως οι ανατολικές ακτές είναι απόκρημνες, όμως υπάρχουν αρκετές φυσικές παραλίες όπως της Χιόνας, η παραλία του Κουρεμένου, του Ξερόκαμπου και της κάτω Ζάκρου στα ανατολικά, και του Γούδουρα στα νότια.

Τέλος η επαρχία Σητείας διαθέτει πολλές πηγές και άφθονα υπόγεια νερά καθώς και σημαντικούς βιότοπους, όπως το ακρωτήριο

Σίδερος, το Βάι, το Κουφονήσι, το στόμιο του κόλπου της Σητείας και τα νησιά Διονυσάδες.

2.2. Κλίμα.

Το κλίμα χαρακτηρίζεται ξηροθερμικό χωρίς μεγάλες διακυμάνσεις της θερμοκρασίας. Η ηλιοφάνεια κυρίως στις νότιες περιοχές είναι από τις μεγαλύτερες στην Ελλάδα. Το ετήσιο ύψος των βροχοπτώσεων είναι χαμηλό, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό την μεγάλης διάρκειας ξηρασία από τον Μάιο έως τον Σεπτέμβριο. Εξαιρούνται βεβαίως οι ορεινές περιοχές στις οποίες πολλές φορές καταγράφονται έως και τρεις φορές μεγαλύτερα ύψη βροχόπτωσης απ' ότι στις πεδινές και παραθαλάσσιες περιοχές.

Το Καλοκαίρι αρχίζει πρόωρα , διαρκώντας από τον Μάιο έως τα μέσα Σεπτεμβρίου, και διακρίνεται από υψηλές θερμοκρασίες που αγγίζουν τους 20 έως και τους 35 βαθμούς celsius, παρόλο που η θάλασσα αύρα και τα μελτέμια προκαλούν πτώση της θερμοκρασίας στην περιοχή.

Το Φθινόπωρο αρχίζει στα μέσα Σεπτεμβρίου και διαρκεί ως τα μέσα Δεκεμβρίου, με θερμοκρασίες από 15 έως 25 βαθμούς celsius, ενώ η περίοδος των βροχοπτώσεων διαρκεί από τον Οκτώβριο έως τα τέλη Απριλίου.

Ο Χειμώνας αρχίζει στα μέσα του Δεκεμβρίου και μέχρι το τέλος του Φεβρουαρίου. Οι βόρειοι άνεμοι είναι ψυχροί και οι νότιοι θερμοί και υγροί. Οι μέγιστες θερμοκρασίες κυμαίνονται από 10 έως 17 βαθμούς celsius.

Η εποχή της Άνοιξης συρρικνώνεται στο διάστημα μεταξύ Μαρτίου και στις αρχές Μαΐου, με κύριο χαρακτηριστικό τις κατά κανόνα λίγες βροχοπτώσεις και τις σχετικά ελάχιστες χαμηλές θερμοκρασίες.

Σε γενικές γραμμές το ζεστό και ήπιο κλίμα ευνοεί την τουριστική κίνηση καθ' όλη την διάρκεια του χρόνου, μάλιστα το

καλοκαίρι οι βόρειοι άνεμοι που πνέουν στην περιοχή και ονομάζονται μελτέμια, καθιστούν τη ζέστη αρκετά υποφερτή.

2.3 Περιοχές φυσικού κάλλους.

Ο δήμος Σητείας είναι ιδιαίτερα ευνοημένος από άποψη φυσικού κάλλους. Διαθέτει πάρα πολλές παραλίες με καθαρά νερά, σπήλαια, φαράγγια, και φυσικά τοπία μοναδικής ομορφιάς.

Σπήλαια:

Στην περιοχή ο αριθμός των σπηλαίων είναι μεγάλος, αφού υπάρχουν κατά προσέγγιση 300 σπήλαια. Παρόλα αυτά δεν έχουν γίνει προσπάθειες αξιοποίησης, τουλάχιστον για τα κυριότερα από αυτά, ούτε κάποια λεπτομερής αποτύπωσή τους για την παροχή χρήσιμων πληροφοριών στους τουρίστες που ενδιαφέρονται να τα επισκεφθούν.

Τα σπουδαιότερα από γεωλογικής, ιστορικής και αρχαιολογικής σημασίας είναι:

- Μικρό και μεγάλο Κατωφύγι, στην Κοινότητα Αγ. Γεωργίου.
- Το σπήλαιο Περιστεράς, στην Κοινότητα Καρυδίου.
- Το σπήλαιο Όξω Αατσίδι, στην Κοινότητα Κατσιδωνίου.
- Το σπήλαιο Πελεκητά, στην Κοινότητα Ζάκρου.

Φαράγγια:

Η μορφολογία του εδάφους ευνοεί επίσης την δημιουργία φαραγγιών, τα οποία αποτελούν πόλο έλξης των τουριστών που αναζητούν φυσιολατρικές ή ορειβατικές διαδρομές. Αν αξιοποιηθούν κατάλληλα (εύκολη πρόσβαση, σήμανση, κλπ.) θα αποτελέσουν σημαντικό τουριστικό πόρο για την ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού στον δήμο Σητείας.

Τα γνωστότερα φαράγγια της περιοχής είναι:

- Το φαράγγι των νεκρών μεταξύ Ζάκρου και κάτω Ζάκρου.
- Το φαράγγι που ξεκινά από το Χαμαίτουλο και καταλήγει στον Ξερόκαμπο.
- Το φαράγγι μεταξύ Μυρσίνης και Τουρλωτής.
- Το φαράγγι των Πεύκων.
- Το φαράγγι της Μονής Καψά.
- Το φαράγγι που ξεκινά από το χωριό Λάπιθος και καταλήγει στον Άγιο Στέφανο.
- Το φαράγγι της κοινότητας Ορεινού.
- Το φαράγγι του Λιβαρίου.
- Το φαράγγι των Χοχλακιών.

Παραλίες:

Ένας σημαντικός πόλος τουριστικής έλξης του δήμου Σητείας είναι οι πολλές και όμορφες παραλίες του, στις οποίες κατά κύριο λόγο χρωστάει την τουριστική του ανάπτυξη. Η τουριστική ανάπτυξη που βασίζεται σε στοιχεία όπως ο ήλιος, η αμμουδιά και η θάλασσα φαίνεται ότι φτάνει στα όριά της στον δήμο και ότι εξαντλούνται οι δυνατότητες για περαιτέρω ανάπτυξη των παραλιακών περιοχών, χωρίς να επέλθουν ανεπανόρθωτες βλάβες στο περιβάλλον. Πάντως οι παραλίες εξακολουθούν να παραμένουν πανέμορφες πολυδαίδαλες και με καθαρή θάλασσα.

Οι χαρακτηριστικότερες από αυτές είναι:

- Η παραλία του Βαΐ, με οργανωμένη πλαζ από την Κοινοτική Επιχείρηση Παλαικάστρου. Η πεντακάθαρη θάλασσα, η θαυμάσια αμμουδιά, σε συνδυασμό με το φοινικόδασος έλκει χιλιάδες επισκέπτες από όλο τον κόσμο.

- Η παραλία της Χιόνας αποτελεί μια σύνθεση από αρχαίο πολιτισμό και φυσικό κάλος. Χαρακτηρίζεται από την ψιλή αμμουδιά που απλώνεται και μέσα στη θάλασσα, με πολλούς μικρούς κοιλίσκους ενώ δίπλα από την ακτή απλώνονται ψαροταβέρνες.
- Η τεράστια σε μήκος παραλία Κουρεμένος- Πλακοπούλες που αρχίζει από το μικρό λιμανάκι με τα ψαροκάικα και καταλήγει στην σκιά του βουνού με την ονομασία Καστρί. Είναι ιδανική παραλία για κάθε είδους θαλάσσια σπορ και μια από τις μεγαλύτερες παραλίες της Ευρώπης για τους φίλους του windsurfing.
- Η παραλία της Κάτω Ζάκρου, λίγα μόνο μέτρα από την οποία βρίσκονται τα ερείπια του μινωικού ανάκτορου.
- Η τεράστια σε μήκος δαντελωτή παραλία του Ξερόκαμπου, με ψιλή αμμουδιά που απλώνεται και μέσα στην θάλασσα. Ανήκει στην πρώην κοινότητα Ζήρου και αναπτύσσεται συνεχώς τουριστικά.
- Η παραλία του Μακρύ Γιαλού, από τις πιο φημισμένες της Νότιας Κρήτης, η οποία έχει αναπτυχθεί τουριστικά σε πολύ μεγάλο βαθμό και σιγά-σιγά οδηγείται σε κορεσμό.
- Η παραλία της Ερμούπολης. Βρίσκεται βορειοανατολικά της Μονής Τοπλού και σε απόσταση 2 χιλιομέτρων βόρεια από το φοινικόδασος. Ο μεγάλος κάμπος που υπάρχει, καταλήγει σε ένα εξαιρετο ορμίσκο με θαυμάσια θάλασσα και πανέμορφη θέα, απέναντι προς το ακρωτήριο Κάβο Σίδερος.
- Η παραλία της πόλης της Σητείας στον ομώνυμο κόλπο.
- Η παραλία του Κουτσουρά .
- Η παραλία στον Γούδουρα .
- Η παραλία του Μόχλου.

Δασικές εκτάσεις:

Ο δήμος Σητείας είναι πολύ φτωχός σε δάση λόγω της μεγάλης έκτασης του πετρώδους εδάφους και των μεγάλων καταστροφών από τις πυρκαγιές της τελευταίας 15ετίας, που περιόρισε τις δασικές εκτάσεις σε λιγότερο από 10.000 διασπαρμένα στρέμματα. Τα μόνα δάση που απαντώνται σήμερα στον δήμο Σητείας αποτελούνται από διάσπαρτες συστάδες δενδροποιημένου πρίνου που διατηρούνται κυρίως στα βόρεια.

Οι οικολογικές επιπτώσεις από την καταστροφή των δασικών εκτάσεων είναι μεγάλες. Σε συνδυασμό μάλιστα με την σταδιακή μείωση των βροχοπτώσεων, την αύξηση της θερμοκρασίας, την ξηρότητα του κλίματος, τη βοσκή και την απουσία φυσικών σπορέων οι εκτάσεις αυτές οδηγούνται σε απογύμνωση, αφού η διαδικασία αναγέννησης του πεύκου είναι σχεδόν αδύνατη άμεσα.

Βέβαια, από την αναφορά στα δάση του δήμου Σητείας δεν θα μπορούσε να λείπει το ιδιαίτερο φοινικόδασος Βαΐ. Πρόκειται και για το μοναδικό στην Ευρώπη, προσελκύοντας χιλιάδες επισκέπτες από όλο τον κόσμο. Η αξία του είναι γνωστή και δεδομένη. Αποτελεί, μαζί με το φαράγγι της Σαμαριάς, τους δύο βασικότερους πόλους έλξης από πλευράς φυσικού περιβάλλοντος στην Κρήτη που προσελκύουν το τουριστικό ρεύμα.

2.4 Πολιτιστικά χαρακτηριστικά.

Στην Σητεία υπάρχει το λαογραφικό μουσείο, που ανήκει στον πολιτιστικό σύλλογο «ο Βιτσέντζος Κορνάρος». Στο μουσείο αυτό εκτίθενται αξιόλογα εκθέματα προερχόμενα από όλο τον δήμο, αλλά κυρίως από δωρεές των κατοίκων της Σητείας αλλά και αγορές. Περιλαμβάνει κεντητά, υφαντά, έπιπλα, χειροτεχνήματα, κεραμικά κλπ., ενώ υπάρχει και αναπαράσταση παλιού παραδοσιακού χωριάτικου σπιτιού. Υπάρχουν επίσης λαογραφικά μουσεία στο Χαμέζι, στις Λιθίνες και στο Παλαίικαστρο, ενώ πρόκειται να ιδρυθεί ένα στη Μαρωνιά και ένα στο Πισκοκέφαλο, όπου ο τοπικός πολιτιστικός σύλλογος σκοπεύει να το στεγάσει στο σπίτι των Κορνάρων το οποίο ανακατασκευάστηκε γι' αυτό το σκοπό. Τα λαογραφικά αυτά μουσεία περιέχουν εκθέματα

χαρακτηριστικά του παραδοσιακού κρητικού χωριού που σχετίζονται με την καθημερινή ζωή και τις ασχολίες των κατοίκων (φορεσιές, κεντήματα, οικιακά σκεύη, κλπ.), αλλά και εκθέματα που σχετίζονται άμεσα με την ιστορική και πολιτιστική παράδοση (εικόνες, βιβλία, παλιές φωτογραφίες, κλπ.).

Στη Σητεία επίσης λειτουργεί αρχαιολογικό μουσείο με σημαντικότερα εκθέματα, το οποίο επισκέπτονται πάνω από 2.500 επισκέπτες το χρόνο, κυρίως κατά τη θερινή περίοδο. Οι κτιριακές εγκαταστάσεις του μουσείου ξεπερνούν τα 800 τετραγωνικά μέτρα, από τα οποία περίπου τα 600 καταλαμβάνουν οι εκθεσιακοί χώροι. Τα εκθέματα καλύπτουν μια περίοδο 4.000 χρόνων, από το 3500 προ Χριστού μέχρι το 500 μετά Χριστόν. Θεωρείται πολύ σημαντικό μουσείο, αφενός λόγω των σπουδαίων εκθεμάτων του, αφετέρου εξαιτίας της παρουσίας τους, αφού σε κάθε πολιτιστική και ιστορική ενότητα υπάρχει πλήρης ενημέρωση με κείμενα, φωτογραφίες, σχέδια και λεζάντες γραμμένες σε πέντε γλώσσες.

Από πλευράς πολιτιστικών, καλλιτεχνικών και πνευματικών εκδηλώσεων η σπουδαιότερη είναι τα «Κορνάρεια», που λαμβάνουν χώρα στην πόλη της Σητείας κάθε χρόνο από τον Μάιο ως το τέλος Αυγούστου και περιλαμβάνουν πληθώρα εκδηλώσεων, όπως θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις, ομιλίες, συναυλίες κλπ. Οργανωτικός φορέας είναι ο δήμος Σητείας, ενώ στην αρχή του θεσμού το 1978 συνδιοργανωτής υπήρξε και ο Προοδευτικός Σύλλογος Σητείας «Ο Βιτσέντζος Κορνάρος». Τα τελευταία χρόνια την οργάνωση των εκδηλώσεων έχει αναλάβει το Πνευματικό Κέντρο του δήμου. Σημαντική επίσης εκδήλωση είναι η γιορτή της "Σουλτανίνας" η οποία λαμβάνει χώρα κάθε χρόνο τον Αύγουστο.

Άλλους πολιτιστικούς φορείς στον δήμο Σητείας αποτελούν οι πολιτιστικοί σύλλογοι των χωριών, η δραστηριότητα των οποίων όμως είναι περιορισμένη και συνοψίζεται στην οργάνωση τοπικών εορτών κυρίως τα Χριστούγεννα, το Πάσχα, τις Απόκριες, στις γιορτές των τοπικών Αγίων, αλλά και εκδηλώσεων σχετικών με παραδοσιακές ασχολίες, όπως τα «Καζανέματα», δηλαδή η παραδοσιακή διαδικασία παραγωγής της ρακής. Πολιτιστικοί σύλλογοι εν ενεργεία υπάρχουν στις περισσότερες από τις κοινότητες, δυστυχώς όμως στην πλειοψηφία τους

διαθέτουν ελάχιστα μέσα και οικονομικούς πόρους που τους αναγκάζουν να παραμένουν αδρανείς και σε κάποιες περιπτώσεις να οδηγούνται σε διάλυση.

2.5 Τουριστική ανωδομή και υποδομή.

Το ξενοδοχειακό δυναμικό σε καταλύματα σε ολόκληρο τον δήμο Σητείας ανέρχεται σε 5.000 κλίνες περίπου, από τις οποίες το 47% ανήκουν σε ξενοδοχεία διαφόρων κατηγοριών και ξενώνες, ενώ το 53% των κλινών ανήκουν σε τουριστικά καταλύματα επιπλωμένων διαμερισμάτων και ενοικιαζομένων δωματίων σε ιδιωτικά σπίτια ή ανεξάρτητα.

Τα καταλύματα αυτά κατανέμονται κυρίως σε τέσσερις περιοχές:

1. Στην πόλη της Σητείας και στα περίχωρα.
2. Στην περιοχή του Παλαικάστρου.
3. Στην νότια παραλιακή ζώνη Μακρύ Γιαλού, Κουτσουρά και Ανάληψης.
4. Στην περιοχή του Μόχλου.

Μεγάλο μέρος της τουριστικής υποδομής του δήμου Σητείας συγκεντρώνεται στην πόλη της Σητείας και στην νότια παραλιακή ζώνη και εν μέρει στην περιοχή του Παλαικάστρου και του Μόχλου. Υπάρχει παντελής έλλειψη ξενοδοχείων πολυτελείας, ενώ δύο μονάδες μόνο είναι Α' κατηγορίας. Η μια από αυτές τις μονάδες βρίσκεται στην Σητεία και η άλλη στην Ανάληψη του Μακρύ Γιαλού, ενώ ελάχιστες είναι οι μονάδες Β' κατηγορίας. Οι μεγάλες τουριστικές μονάδες όπως το SITIA BEACH -HELIO CLUB στην Σητεία, SUNWING στους Πεύκους, HOTEL CLUB MOKLOS PALADIEN στο Μόχλο, προσελκύουν κλειστό τουρισμό τύπου «club» και απευθύνονται κυρίως σε ξένους τουρίστες

που έρχονται σε οργανωμένες ομάδες από ταξιδιωτικούς πράκτορες του εξωτερικού.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της ξενοδοχειακής υποδομής του δήμου είναι το μικρό μέγεθος των μονάδων. Αν εξαιρέσουμε τα μεγάλα ξενοδοχεία (SITIA BEACH, ITANOS, SUNWING, ALPHEGA, HOTEL CLUB MOKLOS PALADIEN), το μέσο μέγεθος ξενοδοχείου είναι μόνο 35 κλίνες. Παρατηρούμε ότι υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση επιπλωμένων διαμερισμάτων και ενοικιαζομένων δωματίων, στην πλειοψηφία τους επιχειρήσεις «οικογενειακής» μορφής, στις παραλιακές περιοχές που έχουν αναπτυχθεί τουριστικά.

Από έρευνες συμπεραίνουμε ότι οι ξενοδοχειακές μονάδες Γ' κατηγορίας αποτελούν το 40% του συνόλου των μονάδων, τα ξενοδοχεία Α' και Β' κατηγορίας το 17%, τα ξενοδοχεία Δ' κατηγορίας το 26% ενώ το υπόλοιπο 17% μοιράζονται τα ξενοδοχεία Ε' κατηγορίας και οι ξενώνες. Όμως από πλευράς ξενοδοχειακών κλινών, την πλειοψηφία κατέχουν οι μονάδες Α' και Β' τάξης ενώ σημαντικό ποσοστό μοιράζονται οι μονάδες Γ' τάξης. Οι μονάδες Δ' τάξης περιλαμβάνουν το 7% των συνολικών ξενοδοχειακών κλινών και οι μονάδες Ε' τάξης και οι ξενώνες κατέχουν το υπόλοιπο 5%. Η νότια παραλιακή ζώνη, που αποτελείται από τον Μακρύ Γιαλό, την Ανάληψη, τον Κουσουρά, τα Αχλιά και την Γαλήνη, συγκεντρώνει τις μισές από τις συνολικά διαθέσιμες κλίνες ενοικιαζομένων δωματίων του δήμου. Το Παλαίκαστρο το 14% των κλινών, η Τουρλωτή και το Μόχλος το 5%, η πόλη της Σητείας και τα περίχωρα το 21%, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές του δήμου συγκεντρώνουν συνολικά μόνο το υπόλοιπο 10% των κλινών αυτών.

Αν υπολογίσουμε την αναλογία των διαθέσιμων κλινών των ενοικιαζομένων δωματίων προς τις διαθέσιμες ξενοδοχειακές κλίνες για τις διάφορες περιοχές του δήμου, παρατηρούμε ότι μόνο στην Ανάληψη Πεύκων υπάρχει μια προφανής ισορροπία μεταξύ τους. Στο δήμο Σητείας υπάρχει μια προφανής δυσαναλογία σε βάρος των κλινών των ενοικιαζομένων δωματίων, δηλαδή οι ξενοδοχειακές κλίνες είναι σχεδόν διπλάσιες των κλινών των δωματίων. Για τις κυριότερες από τις υπόλοιπες περιοχές, οι κλίνες των δωματίων υπερτερούν στις περιοχές του Μακρύ Γιαλού, όπου υπάρχουν μόνο ενοικιαζόμενα διαμερίσματα,

του Παλαικάστρου, του Κουτσουρά, στα Αχλιά και τη Γαλήνη, ενώ μόνο στο Μόχλο οι ξενοδοχειακές κλίνες είναι υπερδιπλάσιες.

Συνοψίζοντας, υπάρχει μια ισοκατανομή των διαθέσιμων κλινών στον δήμο σε ξενοδοχειακές κλίνες και άλλες διαθέσιμες κλίνες σε ενοικιαζόμενα δωμάτια και επιπλωμένα διαμερίσματα. Όπως είναι φυσικό οι ξενοδοχειακές κλίνες είναι σαφέστατα περισσότερες στο Δήμο Σητείας, αλλά λιγότερες στις διάφορες άλλες περιοχές της. Επίσης τα τουριστικά καταλύματα συγκεντρώνονται σχεδόν εξ' ολοκλήρου σε παραλιακές περιοχές, η σε χωριά που διαθέτουν αξιόλογες ακτές.

Σύμφωνα με την στατιστική υπηρεσία του Ε.Ο.Τ. η διάρκεια της τουριστικής περιόδου των ξενοδοχείων του δήμου είναι κατά μέσο όρο 7 μήνες, από τον Απρίλιο μέχρι τον Οκτώβριο, ενώ η τουριστική περίοδος για τα ενοικιαζόμενα διαμερίσματα και δωμάτια είναι σαφώς μικρότερη και περιορίζεται στους μήνες Ιούνιο έως Σεπτέμβριο.

Εκτός όμως από τα διαθέσιμα καταλύματα, η κατάσταση στον δήμο δεν είναι ενθαρρυντική, τουλάχιστον στην ενδοχώρα. Αν εξαιρέσουμε τις περιοχές που έχουν αναπτυχθεί τουριστικά, όπως προαναφέρθηκε, και όπου υπάρχουν μονάδες εστίασης και αναψυχής, όπως εστιατόρια, ταβέρνες, μπαρ, τουριστικά καταλύματα, γραφεία ενοικιάσεων αυτοκινήτων, μοτοσικλετών κλπ., στις υπόλοιπες περιοχές οι παρεχόμενες εξυπηρετήσεις είναι μηδαμινές. Υπάρχουν βέβαια, από ένα τουλάχιστον καφενείο σε καθέναν από τους μεγαλύτερους οικισμούς των κοινοτήτων, αλλά στο 1/3 από αυτούς δεν υπάρχει ούτε ένα εστιατόριο ή ταβέρνα για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών. Σε πολλά από τα χωριά, το καφενείο που βρίσκεται συνήθως και στην πλατεία του οικισμού, αναλαμβάνει να καλύψει αυτό το κενό με πρόχειρο φαγητό. Ακόμη υπάρχουν και κάποιοι οικισμοί που δεν διαθέτουν ούτε παντοπωλείο για τις βασικές αγοραστικές ανάγκες των ντόπιων.

Επίσης πρέπει να τονιστεί η παντελής έλλειψη φαρμακείων στους οικισμούς και ανυπαρξία κοινόχρηστου τηλεφώνου ή τηλεφωνικής υπηρεσίας για το κοινό σε 12 από τους οικισμούς του δήμου. Από πλευράς τραπεζικών συναλλαγών, αυτές γίνονται σχεδόν αποκλειστικά στην Σητεία, αλλά υπάρχουν και υποκαταστήματα της Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδος στον οικισμό Ορεινού και στην Ζάκρο, ένα γραφείο

αλλαγής συναλλάγματος στο Παλαίικαστρο, Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο στο Σταυροχώρι και υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας στον οικισμό Πεύκων. Τέλος επισημαίνουμε και την παντελή έλλειψη αθλητικών χώρων. Στους μισούς τουλάχιστον οικισμούς του δήμου, αν εξαιρέσουμε την πόλη της Σητείας, η κατάσταση από πλευράς υποδομής είναι κακή, αφού τους κύριους αθλητικούς χώρους αποτελούν τα γήπεδα, συνήθως μπάσκετ και βόλεϊ, στα προαύλια των σχολείων.

2.6 Οδικό δίκτυο – Συγκοινωνία.

Ο δήμος Σητείας έχει ένα εκτεταμένο οδικό δίκτυο, όχι όμως σε καλή κατάσταση, εξυπηρετώντας την εσωτερική εξυπηρέτησή και για την σύνδεσή με την υπόλοιπη Κρήτη. Από την Σητεία ξεκινούν οι δύο βασικοί οδικοί άξονες της Κρήτης, ο βόρειος και ο νότιος οδικός άξονας. Επίσης υπάρχει και ένα δευτερεύον επαρχιακό δίκτυο που συνδέει τους οικισμούς του δήμου μεταξύ τους και με το πρωτεύον δίκτυο και με ένα εκτεταμένο δίκτυο αγροτικών δρόμων.

Ο βόρειος οδικός άξονας που συνδέει τη Σητεία με τον Άγιο Νικόλαο και ο νότιος οδικός άξονας (επαρχιακή οδός) που συνδέει την Σητεία με την Ιεράπετρα και την νότια Κρήτη, χρειάζονται βελτιώσεις χάραξης για την σύντομη, ασφαλή και άνετη κυκλοφορία. Επίσης χρειάζονται παρακάμψεις στους αναπτυσσόμενους παραλιακούς οικισμούς Ανάληψης, Μακρύ Γιαλού και Κουτσουρά, καθώς και στο Παλαίικαστρο, το οποίο αναπτύχθηκε γοργά τα τελευταία χρόνια.

Το υπόλοιπο κύριο επαρχιακό και κοινοτικό δίκτυο, παρόλο που είναι ασφαλτοστρωμένο, βρίσκεται σε μέτρια κατάσταση από πλευράς βατότητας και οδοστρώματος. Όμως τα προβλήματα εντοπίζονται στο δευτερεύον επαρχιακό οδικό δίκτυο και κυρίως εκεί όπου δεν έχει γίνει ακόμα ασφαλτόστρωση.

Τα τμήματα που χρειάζονται άμεσες βελτιώσεις είναι:

- Το τμήμα από την Ζάκρο μέχρι τον Ξερόκαμπο του Δήμου Λεύκης είναι σκυρόστρωτο και απαιτείται άμεση ασφαλτόστρωση και κατασκευή των απαραίτητων τεχνικών έργων, αφού η κυκλοφορία κατά τους θερινούς μήνες είναι μεγάλη λόγω της ανάπτυξης του Ξερόκαμπου.
- Ο δρόμος που συνδέει τα Απίδια με την Αγία Τριάδα και τον Γούδουρα, με μήκος 15 χιλιόμετρα, είναι σκυρόστρωτος με πολύ κακή χάραξη χωρίς βασικά τεχνικά έργα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την μεγάλη επικινδυνότητα και την δυσκολία επικοινωνίας αυτών των οικισμών με τον υπόλοιπο δήμο. Συνεπώς, απαιτείται νέα χάραξη, τεχνικά έργα και ασφαλτόστρωση.
- Το τμήμα του δρόμου Σητείας - Καρυδίου κατά ένα μεγάλο μέρος του έχει ασφαλτοστρωθεί, από τη Σητεία έως τον Σίτανο. Έτσι η διαδρομή Σίτανος - Καρύδι - Αδραβάστοι χρειάζεται άμεση ασφαλτόστρωση.

Όσον αφορά το αγροτικό οδικό δίκτυο, όλοι σχεδόν οι αγροτικοί, δασικοί και κτηνοτροφικοί δρόμοι είναι αμμοχαλικοστρωμένοι, με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλά προβλήματα κατά την χειμερινή περίοδο. Πρέπει δε να συντηρούνται κάθε χρόνο ώστε να βρίσκονται σε καλή κατάσταση.

Η κατάσταση του οδικού δικτύου σίγουρα απαιτεί σημαντικές βελτιώσεις, συντηρήσεις και επεκτάσεις, πάντως είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει σημαντικά έργα οδοποιίας και η κατάσταση έχει βελτιωθεί.

Οι μετακινήσεις που γίνονται με προορισμό την πόλη της Σητείας, τους διάφορους οικισμούς και την ευρύτερη περιοχή εντός του δήμου, αλλά και αυτές προς τον Άγιο Νικόλαο, το Ηράκλειο και την Ιεράπετρα γίνονται με λεωφορεία του ΚΤΕΛ. Εκτελούνται συχνά δρομολόγια στους δύο κύριους οδικούς άξονες, στον βόρειο προς Άγιο Νικόλαο, και στο νότιο προς Ιεράπετρα, αλλά δεν υπάρχει καλή συγκοινωνιακή

σύνδεση με τους απομακρυσμένους οικισμούς του δήμου και ειδικά κατά τους χειμερινούς μήνες. Έτσι εξυπηρετούνται επαρκώς οι οικισμοί που βρίσκονται πάνω ή κοντά στους δύο βασικούς αυτούς οδικούς άξονες, αλλά υπάρχει πρόβλημα εξυπηρέτησης για τα υπόλοιπα χωριά.

2.7 Ο ανθρώπινος παράγοντας.

Στο μέρος αυτό γίνεται μια προσπάθεια προσδιορισμού του «δυναμικού τουριστικής ανάπτυξης» που διαθέτει ο δήμος Σητείας. Το δυναμικό αυτό προσδιορίζεται ποσοτικοποιώντας στοιχεία που αφορούν τη θέση κάθε περιοχής, τη συγκοινωνιακή της σύνδεση με άλλες περιοχές, τον πληθυσμό της, τις εξυπηρετήσεις που διαθέτουν για τους κατοίκους και τους επισκέπτες και τους διαθέσιμους τουριστικούς πόρους. Ο προσδιορισμός του δυναμικού αυτού γίνεται βάσει ενός μοντέλου, δηλαδή μιας μαθηματικής σχέσης, που περιγράφει την σημερινή κατάσταση του δήμου και το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν αφετηρία για μελλοντικές προβλέψεις, όσον αφορά την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Πρέπει να επισημανθεί, ότι η χρήση του μοντέλου αυτού στο σχεδιασμό ενός προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης, γίνεται παράλληλα με άλλες ποιοτικές μεθόδους, καθώς αυτό αποτελεί απλά μια «μαθηματική περιγραφή» της σημερινής κατάστασης, η οποία βασίζεται στην ποσοτικοποίηση δεδομένων που η αξία τους δεν αποτιμάται απόλυτα, π.χ. η ελκυστικότητά μιας περιοχής σύμφωνα με τους τουριστικούς πόρους που διαθέτει, όπως αξιοθέατα, περιοχές φυσικού κάλλους, χώρους αρχαιολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος, κλπ. Ωστόσο το προτεινόμενο μοντέλο αποδίδει αριθμητικά μια καλή προσέγγιση του υπάρχοντος τουριστικού δυναμικού τόσο απόλυτα, όσον αφορά αυτό το δυναμικό για κάθε δήμο χωριστά, όσο και συγκριτικά, υποδεικνύοντας τις σχετικές τιμές μεγέθους και ποικιλίας των τουριστικών πόρων και εξυπηρετήσεων κάθε δήμου ως προς το σύνολο.

2.8 Χωρητική κατανομή του τουρισμού – Τουριστικό δυναμικό – Προσπελασιμότητα.

Μια βασική δυσκολία στην προσπάθεια ανάλυσης των τουριστικών δραστηριοτήτων στο χώρο έγκειται στο γεγονός της θεωρητικής ασάφειας που παρουσιάζει η ανάλυση αυτή και που σε μεγάλο βαθμό σχετίζεται με την ίδια τη φύση και τα χαρακτηριστικά του τουριστικού φαινομένου. Η δυσκολία γίνεται ακόμα μεγαλύτερη, αν πολύ σωστά θεωρήσουμε ότι ο τουρισμός αποτελεί ένα συστατικό στοιχείο, δηλαδή μια από τις πολλές διαστάσεις ενός συστήματος αλληλοεξαρτώμενων παραγόντων σε μια συνεχή διαδικασία μεταβολής και εξέλιξης στο χώρο.

Η ερμηνεία και ο προσδιορισμός του τόπου εγκατάστασης της τουριστικής δραστηριότητας στο χώρο έχει διερευνηθεί λίγο μέχρι σήμερα. Από τις θεωρίες που έχουν διατυπωθεί ξεχωρίζουν αυτές του Christaller (1964), του von Boventer (1966), του Hendee (1969) και του Mitchell (1969). Έχοντας αναπτύξει την θεωρία των κεντρικών θέσεων, ο Christaller διατυπώνει την άποψη ότι ο τουρισμός είναι οικονομικός ο κλάδος που αποφεύγει τις κεντρικές θέσεις και έλκεται στις περιμετρικές ζώνες των αστικών και των περιφερειών. Σχολιάζοντας τις θέσεις του Christaller, ο von Boventer αμφισβητεί την ισχύ τους, αφού δύο παράγοντες που θεωρεί σημαντικούς, δηλαδή το μεταφορικό κόστος και οι οικονομίες συγκέντρωσης δεν έχουν εκτιμηθεί καθόλου.

Ειδικά ο τελευταίος παράγοντας θεωρείται βασικής σημασίας στην ανάπτυξη των κεντρικών θέσεων. Στην περίπτωση μάλιστα του τουρισμού, επηρεάζει το μέγεθος και το φάσμα διαφόρων κατηγοριών υπηρεσιών και αγαθών αναψυχής και τουρισμού, που σε συνδυασμό και με άλλες λειτουργίες κεντρικής φύσης, συγκροτούν πόλους έλξης για ένα τμήμα του τουριστικού πληθυσμού. Ο Hendee υποστηρίζει ότι τα άτομα επιλέγουν δραστηριότητες μέσα σε χώρους όμοιους η αντίστοιχους με αυτούς της καθημερινής τους ζωής, που αποτελεί την θεωρία της οικειότητας. Ίσως θα ήταν, λοιπόν, ορθότερο να δεχθεί κανείς την υπόθεση, ότι ο αστός αναζητά, εκτός από το φυσικό περιβάλλον, εξυπηρετήσεις που από τη φύση τους και τις λειτουργικές απαιτήσεις τους, καταλαμβάνουν θέσεις κεντρικές στις χωρικές τους διατάξεις.

Τέλος ο Mitchell θεωρεί την πληθυσμιακή πυκνότητα ως τον κύριο παράγοντα που επηρεάζει την χωρική κατανομή των τουριστικών δραστηριοτήτων και ερευνά παράγοντες όπως η ελκυστικότητα και η νοητική απόσταση σε σχέση με την αντίληψη που έχουν γι' αυτούς οι διάφορες ομάδες πληθυσμού.

Οι θεωρίες για την χωρική κατανομή των τουριστικών δραστηριοτήτων οδήγησαν στη διατύπωση μαθηματικών μοντέλων για την ανάλυση των τουριστικών ροών και την διερεύνηση παραγόντων έλξης και πρόκλησης ταξιδιωτικών μετακινήσεων, καθώς και τον προσδιορισμό της αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών παραγόντων. Τα συνηθέστερης και απλούστερης μορφής υποδείγματα, αφορούν τις ροές σε περιοχές υπαίθριας αναψυχής, χώρους ιδιαίτερου ενδιαφέροντος (αρχαιολογικού, ιστορικού, φυσικού), και είναι του τύπου:

$$N_{ij} = K P_i a_j T_{ij} \quad (1)$$

$$N_{ij} = K P_i a_j C_j^2 D_{ij}^3 \quad (2) \text{ Όπου}$$

N_{ij} = αριθμός ατόμων από την περιοχή I που κάνουν χρήση του πόρου αναψυχής j.

P_i = πληθυσμός της περιοχής i.

A_j = δείκτης ελκυστικότητας του πόρου j.

C_j = δείκτης χωρητικότητας του πόρου j.

T_{ij} = χρονοαπόσταση μεταξύ I και j.

D_{ij} = απόσταση σε χλμ. μεταξύ I και j.

K = σταθερή

a_1, a_2, a_3 = εκθέτες.

Η κύρια δυσκολία στην εκτίμηση των εξισώσεων (1) και (2) έγκειται στον καθορισμό του ανεξάρτητου μεταβλητού παράγοντα A_j που αποτυπώνει την ελκυστικότητα, ο οποίος εκτιμάται από διάφορους ερευνητές ότι αποτελεί συνδυασμό των δεικτών που αναφέρονται στην ποσότητα και ποιότητα των τουριστικών πόρων στην περιοχή υποδοχής.

Σαν τουριστικοί πόροι συνήθως θεωρούνται:

- Τα τουριστικά καταλύματα, οι υπηρεσίες και τα μνημεία διεθνούς έλξης.
- Ο παραδοσιακός πλούτος και μήκος του συνόλου των ακτών.
- Ο βοηθητικός εξοπλισμός και το μήκος αμμωδών ακτών.
- Ο δασικός πλούτος και το φυσικό τοπίο, δηλαδή τα εθνικά πάρκα, οι δρυμοί, τα δάση, τα φαράγγια, τα σπήλαια, κλπ.

Δύο ακόμα παράγοντες θεωρούνται σημαντικοί για την εκτίμηση των τουριστικών ροών σε μια περιοχή : η προσπελασιμότητα και το τουριστικό δυναμικό.

Η προσπελασιμότητα μιας χωρικής μονάδας i ως προς τους τουριστικούς πόρους μιας άλλης χωρικής μονάδας j , εκφράζεται σαν ο λόγος του μεγέθους που μετρά την ελκυστικότητα των πόρων, προς το μέγεθος που αντιστοιχεί σε μια συνάρτηση χρονοαπόστασης η κόστους, που συνεπάγεται η μετάβαση από την περιοχή I στην περιοχή j .

Η έννοια του τουριστικού δυναμικού εκφράζει τον βαθμό με τον οποίο οι τουριστικοί πόροι, όπως είναι κατανεμημένοι στις διάφορες θέσεις στην εξεταζόμενη περιοχή, είναι προσπελάσιμοι στον πληθυσμό μιας περιοχής j . Δηλαδή, το τουριστικό δυναμικό μιας περιοχής I είναι η συνάρτηση των τουριστικών πόρων στις διάφορες θέσεις j του εξεταζόμενου χώρου και της απόστασης που χωρίζει την περιοχή I από όλες τις θέσεις j .

Κεφάλαιο 3

Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού στον δήμο Σητείας

3.1 Αγροτουρισμός.

Ο αγροτουρισμός είναι μια ήπια μορφή βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και πολυδραστηριότητας στον αγροτικό χώρο, με την οποία ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να γνωρίσει τις αγροτικές περιοχές, τις αγροτικές ασχολίες, τα τοπικά προϊόντα, την παραδοσιακή κουζίνα και την καθημερινή ζωή των κατοίκων, τα πολιτισμικά στοιχεία και τα αυθεντικά χαρακτηριστικά του χώρου αυτού, με σεβασμό προς το περιβάλλον και την παράδοση.

Η δραστηριότητα αυτή φέρνει τον επισκέπτη σε επαφή με τη φύση καθώς και με τις δραστηριότητες στην ύπαιθρο, στις οποίες μπορεί αν συμμετέχει, να ψυχαγωγηθεί και να νιώσει τη χαρά της περιήγησης, της γνώσης και της ανακάλυψης. Παράλληλα κινητοποιεί τις παραγωγικές, πολιτισμικές και αναπτυξιακές δυνάμεις ενός τόπου, συμβάλλοντας έτσι στην αειφόρο περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του αγροτικού χώρου. Ο αγροτουρισμός, με την έννοια της ενασχόλησης του επισκέπτη σε αγροτικές ασχολίες, μπορεί να αποτελέσει από μόνος του μια ειδική μορφή τουρισμού, η οποία άλλωστε είναι πολύ διαδεδομένη στην Ευρώπη, ή παρέχει την υποδομή διαμονής σε επισκέπτες που επιδιώκουν άλλες μορφές τουρισμού, όπως πολιτιστικός, φυσιολατρικός, ορειβατικός κλπ.

Συγκεκριμένα, μπορεί να συνδυαστεί με άλλες ήπιες μορφές τουρισμού, με την δημιουργία αγροτουριστικών καταλυμάτων με την διαμόρφωση σπιτιών σε ξενώνες, όπου θα μπορούν να προσφέρονται παραδοσιακά Κρητικά φαγητά, γλυκά, καθώς και παραδοσιακά είδη λαϊκής τέχνης όπως υφαντά, κεντήματα, πλεκτά, κεραμικά, κλπ. Έτσι θα δοθεί η δυνατότητα συμπλήρωσης του χαμηλού αγροτικού εισοδήματος

αλλά ταυτόχρονα θα δημιουργηθούν κίνητρα για την συγκράτηση του πληθυσμού στα χωριά.

Ο όρος αγροτουρισμός αναφέρεται στην τουριστική δραστηριότητα η οποία επικεντρώνεται σε καταλύματα τύπου ενοικιαζόμενου δωματίου ή διαμερίσματος σε αγροτικές περιοχές. Τα καταλύματα μπορεί να είναι κατάλληλα διαμορφωμένα τμήματα των αγροτικών κατοικιών ή ξεχωριστές κατοικίες σε αγροτικές περιοχές ή και οικισμοί κατάλληλα κατασκευασμένοι για τον σκοπό αυτό.

Ο αγροτουρισμός δίνει την ευκαιρία σε περιοχές και κοινότητες οι οποίες δεν έχουν αξιοποιηθεί τουριστικά να αξιοποιήσουν και να προβάλουν τους φυσικούς τους πόρους, τα ιστορικά μνημεία και την πολιτιστική παράδοση μέσα από μια ήπιας μορφής τουριστική ανάπτυξη, ενώ ταυτόχρονα προσφέρει ένα συμπληρωματικό εισόδημα στους κατοίκους των περιοχών αυτών. Παράλληλα, δίνει στους κατοίκους των αστικών κέντρων την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με τη φύση και τον τρόπο ζωής των αγροτών και να γνωρίσουν από κοντά την παράδοση και ιστορία του τόπου.

Τα οφέλη που προκύπτουν από μια τέτοια τουριστική ανάπτυξη είναι προφανή και για τους τουρίστες αλλά και για τους κατοίκους των περιοχών που αναπτύσσουν τον αγροτουρισμό. Οι τουρίστες ανακαλύπτουν ένα νέο τρόπο διακοπών μακριά από το αστικό περιβάλλον και κοντά στην φύση και οι κάτοικοι του χωριού έχουν την δυνατότητα να αυξήσουν το εισόδημα τους, με παράλληλη τόνωση της τοπικής οικονομίας, αλλά και να μεταφέρουν αυθεντικά παραδοσιακά στοιχεία στους επισκέπτες κάνοντας γνωστό τον τόπο τους σε περισσότερο κόσμο.

Για τον δήμο Σητείας ο αγροτουρισμός θα πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο οποιουδήποτε ολοκληρωμένου προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης, γιατί μπορεί να προσφέρει σημαντικά, αφενός στην ανάδειξη στοιχείων όπως το περιβάλλον, τα τοπία, ο πολιτισμός, τα τοπικά προϊόντα, αφετέρου στην αύξηση του εισοδήματος των κατοίκων της περιοχής με γενικότερα οικονομικά οφέλη για τον δήμο.

Σήμερα παρά το γεγονός ότι κατά καιρούς έγιναν προσπάθειες για την ενθάρρυνση της ανάπτυξης του αγροτουρισμού, όπως σεμινάρια για

την κατάρτιση των νέων ανέργων σε θέματα αγροτουρισμού κλπ, φαίνεται ότι λίγες από αυτές έχουν αποφέρει ουσιαστικά αποτελέσματα. Επικεντρώνονται στην δημιουργία γραφείου τουρισμού από τον Ο.Α.Σ. ΑΕ με ειδίκευση στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και με ικανοποιητικά αποτελέσματα, καθώς και στην επιχορήγηση ιδιωτών μέσω του προγράμματος LEADER I στο οποίο συμμετείχε ο ΟΑΣ για την δημιουργία αγροτουριστικών καταλυμάτων.

Υπάρχουν πολλά χωριά στον δήμο, π.χ. οι Πεύκοι, το Ορεινό, το Χαμέζι, η Ζάκρος, το Σταυροχώρι, το Κατσιδώνι, το Καρύδι, η Χρυσοπηγή, κ.α., στα οποία μπορεί να αναπτυχθεί ο αγροτουρισμός, είτε λόγω του αυθεντικού χαρακτήρα τους, είτε εξαιτίας της θέσης τους και της αρμονικής ένταξής τους στο φυσικό περιβάλλον, αλλά και λόγω της επιθυμίας των κατοίκων σε μερικά από αυτά για προσέλκυση τουριστών.

3.2 Πολιτιστικός τουρισμός.

Ο πολιτιστικός τουρισμός περιλαμβάνει εκκλησίες, μοναστήρια, πανηγύρεις κλπ. Στόχος του είναι η ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των αρχαιολογικών, ιστορικών και αρχιτεκτονικών μνημείων για την ανάπτυξη ήπιας μορφής τουρισμού στην περιοχή.

Στη χώρα μας δυστυχώς βρίσκεται ακόμα σε αρχικό στάδιο ανάπτυξης. Η Ελλάδα είναι ίσως μια από τις λίγες χώρες στον κόσμο που μπορεί να αναπτύξει την μορφή αυτή του τουρισμού, καθώς τα Ελληνικά μοναστήρια αποτελούν θαυμάσια τεκμήρια τέχνης και τεχνικής, χτισμένα από τον 10^ο αιώνα συνδυάζουν την Ελληνική Ορθόδοξη παράδοση με την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής και της ζωγραφικής στον Ελληνικό χώρο. Ο ορθόδοξος μοναχισμός έχει προσφέρει σε κάθε γωνία του τόπου μας θαυμάσια μνημεία, προσαρμοσμένα απόλυτα στη γεωγραφική θέση, το ανάγλυφο του εδάφους και το φυσικό τοπίο.

Η Ελλάδα έχει μια πολλή μεγάλη πολιτιστική κληρονομιά που αν την εκμεταλλευθεί κατάλληλα θα προσελκύσει ένα πολύ μεγάλο μέρος της τουριστικής κίνησης. Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική, οι παραδοσιακοί οικισμοί και τα ιστορικά κέντρα των πόλεων αποτελούν

βασικά στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της φυσιογνωμίας της χώρας μας. Ο πλούτος και η ποικιλομορφία της Ελληνικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς αναδεικνύονται στους 653 διατηρητέους παραδοσιακούς οικισμούς, τα 8000 διατηρητέα κτήρια καθώς και τα αρχαία βυζαντινά μνημεία.

Η διατήρηση και η ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς αποτελεί συστατικό στοιχείο της τουριστικής ανάπτυξης και της προσφοράς εναλλακτικών δυνατοτήτων για κάθε είδους τουριστική δραστηριότητα. Πολλά κτήρια παραδοσιακής αρχιτεκτονικής έχουν σήμερα αποκτήσει νέες χρήσεις και στεγάζουν διάφορες λειτουργίες, όπως τουριστικά καταλύματα, μουσεία, εκθέσεις, εστιατόρια, δημόσιες και δημοτικές υπηρεσίες κτλ. Τα ιστορικά κέντρα των Ελληνικών πόλεων αναζωογονούνται με ανακαινίσεις κτηρίων, πεζοδρομήσεις και διαμορφώσεις χώρων αποτελώντας ελκυστικούς τόπους επίσκεψης.

Επιπλέον σε ολόκληρο τον Ελληνικό χώρο είναι διάσπαρτες οι οχυρώσεις θέσεων και οικισμών με φυλάκια, πύργους ή τείχη με επάλξεις και πύργους. Χτισμένα από τους Βυζαντινούς, συχνά επάνω σε θέσεις οχυρωμένες από τους αρχαίους χρόνους, δέχτηκαν αργότερα προσθήκες και επεκτάσεις από Φράγκους, Ενετούς ή Γενουάτες και από τους Οθωμανούς. Τα κάστρα του Ελληνικού χώρου σηματοδοτούν την ιστορική διαμόρφωση του τόπου μας και αποτυπώνουν τη διαδοχή ιστορικών εποχών, οικοδομικών τεχνικών και πολιτιστικών προτύπων.

Ο αρχαίος Ελληνικός και Βυζαντινός πολιτισμός δεν ανήκει μόνο στην αρχαιολογική υπηρεσία της Ελλάδος, αλλά κυρίως στους πολίτες και στους επισκέπτες της, τονίζει η κα Τζίνα Μαμιδάκη των Blue GR Mamidakis Hotels, παροτρύνοντας την πολιτεία να ανοίξει τις πύλες των αρχαιολογικών χώρων τους τουρίστες. «Ο πολιτισμός είναι η αιχμή του δόρατος για τον πολυτελή τουρισμό», επισημαίνει ενώ από την άλλη πλευρά ψέγει το κράτος για την ανορθολογική, όπως υποστηρίζει διαχείριση των υδάτινων πόρων και προτείνει επιδοτήσεις για τα ξενοδοχεία που «σέβονται, αγαπούν και προστατεύουν το περιβάλλον».

Η υποδομή η οποία απαιτείται είναι αυτή του γενικού τουρισμού ενώ παράλληλα ή εναλλακτικά ενδείκνυται η δημιουργία αγροτουριστικών καταλυμάτων. Ο πολιτιστικός τουρισμός συμβάλει στη

διαφύλαξη και διάδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας περιοχής, ενώ παράλληλα έχει επιμορφωτικό χαρακτήρα για τον επισκέπτη, τον οποίο φέρνει σε άμεση επαφή με την ιστορία του τόπου.

Ο πολιτιστικός τουρισμός περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως:

- Περιηγήσεις και ξεναγήσεις σε μνημεία και αξιοθέατα της περιοχής για την γνωριμία του επισκέπτη με την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά. Το πλήθος των αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών μνημείων του δήμου, όπως η κάτω Ζάκρος, ο Ίτανος, ο Πραισός κλπ, παρέχει την δυνατότητα για τέτοιου είδους περιηγήσεις. Ο παραδοσιακός χαρακτήρας οικισμών, όπως η Ετιά, το Καρύδι, το Σταυροχώρι, οι Πεύκοι, οι Λιθίνες κλπ, δίνει την δυνατότητα για άμεση επαφή των επισκεπτών με την τοπική παράδοση.
- Παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων και φεστιβάλ θεάτρου, μουσικής κλπ. Τα «Κορνάρεια» αποτελούν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων πολιτιστικών, καλλιτεχνικών και πνευματικών εκδηλώσεων.
- Παρακολούθηση εκδηλώσεων αναβίωσης τοπικών εθίμων και τοπικά πανηγύρια. Τέτοια εκδήλωση εκτός από τα κατά τόπους πανηγύρια σε εορτές αγίων, αποτελούν τα «Καζανέματα». Πρόκειται για την αναβίωση του παραδοσιακού τρόπου παρασκευής ρακής κατά την διάρκεια της οποίας διοργανώνεται στα χωριά, για παράδειγμα στο Χαμέζι, πανηγύρι που διαρκεί συνήθως δύο ημέρες με γλέντι, φαγητό, χορούς και άλλα.
- Συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες, όπως έρευνες και ανασκαφές, πολιτιστικές ανταλλαγές κλπ.

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και φεστιβάλ συχνά συνδυάζονται με την επίσκεψη σε αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία έτσι ώστε να δημιουργούνται πολλαπλοί και αλληλοσυμπληρωμένοι πόλοι έλξης των επισκεπτών.

Ένα σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού θεωρείται η χρηματοδότηση από το LEADER I του νεοκλασικού κτηρίου για την στέγαση του λαογραφικού μουσείου στην Σητεία, καθώς και η αναπαλαίωση ενός παλιού ελαιοτριβείου και η μετατροπή του σε λαογραφικό - αγροτικό μουσείο, από το ίδιο πρόγραμμα στην Μαρωσιά.

3.3 Φυσιολατρικός τουρισμός.

Φυσιολατρικός λέγεται ο τουρισμός που συνδυάζει την τοπική οικονομική ανάπτυξη, την διαφύλαξη της ποιότητας του περιβάλλοντος και την ανάδειξη των φυσικών πλεονεκτημάτων και ιστορίας μιας περιοχής.

Ο τουρισμός αυτός βασίζεται στην αξιοποίηση των φυσικών πόρων της περιοχής για την ανάπτυξη μικρής κλίμακας τουριστικών δραστηριοτήτων. Οι τουριστικές αυτές δραστηριότητες περιλαμβάνουν επισκέψεις και περιπάτους σε σπήλαια, βιότοπους, δάση και μνημεία της φύσης. Ο φυσιολατρικός τουρισμός μπορεί ακόμη να στοχεύει αποκλειστικά στην άμεση επαφή με την φύση και την γνώση της πανίδας, χλωρίδας και γεωμορφολογίας μιας περιοχής. Ειδικότερες δραστηριότητες στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνουν βοτανολογία, συλλογή πετρωμάτων, παρατήρηση πτηνών, κλπ.

Η Ελλάδα διαθέτει ιδιαίτερα πλούσιο και ποικίλο φυσικό περιβάλλον, καθώς παρά τη μικρή της έκταση παρουσιάζει σπάνια γεωμορφολογία με έντονες αντιθέσεις και πολλές περιοχές υψηλής οικολογικής αξίας. Χιλιάδες δαντελωτές ακτές, επιβλητικά βουνά, σπήλαια και φαράγγια, λίμνες, ποτάμια, βιότοποι εξαιρετικής ομορφιάς και μοναδικά οικοσυστήματα «προικίζουν» την Ελληνική γη με εντυπωσιακά τοπία, τα οποία σε συνδυασμό με το ήπιο κλίμα της χώρας καθιστούν την Ελλάδα ιδανικό προορισμό για τους λάτρεις του οικολογικού, εναλλακτικού τουρισμού.

Το γεγονός ότι ο δήμος Σητείας είναι ευνοημένος από άποψη φυσικού κάλλους διαθέτοντας σπήλαια, φαράγγια, καθώς και το φοινικόδασος στο Βάι, συνηγορεί στην ανάληψη προσπάθειας για την

ανάπτυξη τέτοιας μορφής τουρισμού. Βασική προϋπόθεση είναι η δημιουργία της κατάλληλης υποδομής, και ιδιαίτερα η λεπτομερειακή αποτύπωση, χάραξη και σήμανση των μονοπατιών και διάνοιξη νέων, έτσι ώστε να παρέχονται οι απαραίτητες πληροφορίες στους τουρίστες που ενδιαφέρονται να τα επισκεφτούν.

Τέτοιες ενέργειες έχουν γίνει μέσω του προγράμματος LEADER I με φορέα υλοποίησης τον ΟΑΣ στα φαράγγια της Ζάκρου, Πεύκων, Λαμνονίου και Ξερόκαμπου, όπου έχουν γίνει σήμανση, αποκατάσταση βατότητας, πέτρινες βρύσες με νερό στο φαράγγι της Ζάκρου, και αναπαυτήρια σε διάφορα σημεία τους. Επίσης έχει υλοποιηθεί το πρόγραμμα πολιτιστικών και φυσιολατρικών διαδρομών στον δήμο Σητείας με αποτύπωση, χάραξη και σήμανση των διαδρομών αυτών καθώς και η έκδοση ειδικού φυλλαδίου με τις συγκεκριμένες διαδρομές. Τέλος, πραγματοποιήθηκε η χρηματοδότηση ιδιώτη μέσω του προγράμματος LEADER II για την αποτύπωση και χάραξη μονοπατιών στην κοινότητα της Σφάκας.

Για τις δύο εναλλακτικές μορφές τουρισμού, τον Φυσιολατρικό και τον Πολιτιστικό, απαιτείται σχεδιασμός φυσιολατρικών και πολιτιστικών διαδρομών. Οι φυσιολατρικές και πολιτιστικές διαδρομές είναι σύνολα επισκέψιμων και συνδεδεμένων μεταξύ τους φυσικών τοπίων και πολιτιστικών χώρων σε μια γεωγραφική περιοχή. Τα φυσικά τοπία μπορεί να είναι δάση, βιότοποι, ενδιαφέροντες γεωλογικοί σχηματισμοί, φαράγγια, σπήλαια, πηγές, σημεία με όμορφη θέα, τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους κλπ. Οι πολιτιστικοί χώροι μπορεί να είναι μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, κάστρα πύργοι, παραδοσιακοί οικισμοί και κτίσματα, ιστορικοί τόποι, παλαιά μοναστήρια και εκκλησίες.

Στα φυσικά τοπία προκειμένου να γίνουν επισκέψιμα γίνονται συνήθως οδοί προσπελάσεως, διαμορφώσεις, αναπλάσεις, καθιστικά παρατηρητήρια κλπ. ενώ στους πολιτιστικούς χώρους γίνονται έργα στερέωσης, αποκατάστασης, αναστήλωσης, αναπαλαίωσης, διαμόρφωσης χώρων, εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης επισκεπτών, διευθετήσεις και τοποθέτηση εξοπλισμού για λειτουργική αξιοποίηση κτηρίων κλπ. Σε όλα τα τοπία και τους χώρους γίνονται εργασίες καθαρισμού και τοποθετούνται μεγάλες πληροφοριακές πινακίδες που με

κείμενα, φωτογραφίες, σχέδια, κατατοπιστικούς χάρτες κλπ. παρέχουν τις απαραίτητες πληροφορίες στον επισκέπτη.

Τα σημεία-σταθμοί της διαδρομής συνδέονται μεταξύ τους είτε με αμαξωτή οδό, είτε με μονοπάτια είτε και με τα δύο. Οι οδοί και τα μονοπάτια έχουν και την κατάλληλη σήμανση. Εκδίδονται επίσης χάρτες καθώς και έντυπα-οδηγοί για την κάθε διαδρομή ή και για κάθε 'στοιχείο' της διαδρομής ανάλογα με τη σημασία του.

Έτσι ένας επισκέπτης έχει όλα τα εφόδια ώστε να διασχίσει τη διαδρομή, πεζός ή εν μέρει με αυτοκίνητο, και όλες τις βασικές πληροφορίες που αφορούν την διαδρομή και τα στοιχεία της.

Οι διαδρομές μπορεί να γίνονται με συνοδό, συνήθως σε ομάδες των 15 μελών, ή ατομικά. Οι διαδρομές μπορεί να είναι κατά κύριο λόγο φυσιολατρικές ή αρχαιολογικές ή ειδικές, όπως θρησκευτικών μνημείων ή ενετικών μνημείων κλπ. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι διαδρομές είναι μικτές και πολυδιάστατες, άλλωστε η φύση και η πολιτιστική κληρονομιά είναι άρρηκτα συνδεδεμένες και η Ελληνική γη είναι συνήθως βρίθει με αρχαιότητες και μνημεία όλων των ειδών και όλων των εποχών.

Με το σχεδιασμό, την υλοποίηση και τη διαχείριση των έργων αυτών συνδέεται μια σειρά θεμάτων όπως: αρχιτεκτονικά, επιστημονικά, τεχνικά, θεσμικά, οργανωτικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, αναπτυξιακά κλπ. Μια σειρά θεμάτων σημαντικών για τα οποία όμως δεν υπάρχει ανάλογη εμπειρία και οι απόψεις δεν είναι ξεκάθαρες, είναι: το παραδοσιακό και το μοντέρνο στην αρχιτεκτονική, η αισθητική του τοπίου, η αισθητική του χωριού, η οικολογική ισορροπία, η σχέση φύσης και πολιτισμού, σχέση τουρισμού και πολιτισμού κ.α.

Οι ειδικοί στον τουρισμό θα πρέπει να σχεδιάζουν τις διαδρομές με στόχο αφενός την ανάδειξη, την παρουσίαση και την ερμηνεία αυτών, με τον καλύτερο τρόπο και αφετέρου τον προσανατολισμό και την προσαρμογή τους κατά το δυνατόν, στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των επισκεπτών προκειμένου να επιτευχθεί ο υψηλότερος δείκτης ικανοποίησης τους. Έτσι οι διαδρομές θα πρέπει να είναι θεματικές, θα πρέπει να έχουν πρόγραμμα και οργάνωση, διάρκεια, περιεχόμενο αρχή και τέλος.

Στους όποιους σταθμούς θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ακόμη και οι φυσικές ανάγκες των επισκεπτών, δηλαδή την ξεκούραση, το γεύμα, η τουαλέτα κλπ. Η προέλευση, η ηλικία, το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο, ο διαθέσιμος ελεύθερος χρόνος, η σωματική υγεία, η αντοχή σε δυσμενείς συνθήκες, η ψυχογραφία και οι προσδοκίες των επισκεπτών είναι εκ των ων ουκ άνευ, παραμέτρων που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά το σχεδιασμό προκειμένου να εξασφαλιστεί ο μέγιστος βαθμός ικανοποίησης τους.

Όλα τα παραπάνω πρέπει να ληφθούν υπόψη και να μελετηθούν επαρκώς από τους φορείς τουρισμού, δημόσιους και ιδιωτικούς, σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή προκειμένου να σχεδιαστούν ορθολογικά οι φυσιολατρικές και πολιτιστικές διαδρομές.

3.4 Αθλητικός τουρισμός.

Ο αθλητικός τουρισμός έχει ως κύριο στόχο την ανάπτυξη αθλητικών δραστηριοτήτων. Η καταλληλότερη για τον δήμο Σητείας μορφή αθλητικού τουρισμού είναι ο ναυταθλητισμός, αφού υπάρχει η ιδανική για τέτοια μορφή τουρισμού στην παραλία του Κουρεμένου στην περιοχή του Παλαίκαστρου.

Ο ναυταθλητισμός περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως ιστιοπλοΐα, water skiing, κωπηλασία, κανό, wind surfing, κολύμβηση, κλπ. Η υποδομή που απαιτείται για τις μορφές αυτές αθλητικού τουρισμού είναι σχετικά δαπανηρή διότι χρειάζονται εξοπλισμό και εγκαταστάσεις. Τα αθλήματα που απαιτούν σκάφη χρειάζονται εγκαταστάσεις θαλάσσιου καταφυγίου, δηλαδή μαρίνες, και την προμήθεια σκαφών για όσους επισκέπτες δεν διαθέτουν τον δικό τους εξοπλισμό, όπως ιστιοπλοϊκά πλοία, βάρκες για κωπηλασία, surf, κανό, ή μηχανοκίνητα σκάφη για water skiing. Η τεράστια σε μήκος παραλία Κουρεμένος - Πλακοπούλες ενδείκνυται για την δημιουργία τέτοιου είδους εγκαταστάσεων.

Από την Κοινοτική Τουριστική Επιχείρηση Παλαίκαστρου έχει γίνει ήδη ένα βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση με την δημιουργία σχολής wind surfing και εγκαταστάσεως ενοικίασης ιστιοσανίδων για τους καλοκαιρινούς μήνες.

Τα αθλήματα που βασίζονται στην κολύμβηση απαιτούν τη δημιουργία οργανωμένης πλαζ με εγκαταστάσεις πρώτων βοηθειών και ναυαγοσώστες. Η ήδη υπάρχουσα οργανωμένη πλαζ στο Βάι έχει δυνατότητες ανάπτυξης τέτοιας μορφής τουρισμού. Ακόμη, τα νότια παράλια του δήμου και η περιοχή του Ξερόκαμπου προσφέρονται για την δημιουργία οργανωμένης πλαζ με τις απαραίτητες τουριστικές εξυπηρετήσεις.

3.5 Ορειβατικός τουρισμός.

Ο ορειβατικός τουρισμός περιλαμβάνει πεζοπορία σε μονοπάτια, δάση, φαράγγια, περιοχές φυσικού κάλλους, αναβάσεις σε βουνά και αναρρίχηση.

Η υποδομή για τον ορειβατικό τουρισμό είναι δύο τύπων:

1. Μονοπάτια, τα οποία απαιτούν χάραξη, συντήρηση και σήμανση και παρίστανται σε χάρτες.
2. Καταλύματα, για την διανυκτέρευση των ορειβατών.

Οι ορεινές κοινότητες του δήμου προσφέρονται για τέτοιου είδους δραστηριότητες, για παράδειγμα το Ορεινό, το Σταυροχώρι, η Χρυσοπηγή, και οι Πεύκοι. Η μορφολογία του εδάφους και η ύπαρξη φαραγγίων, όπως το «Φαράγγι των Νεκρών», το φαράγγι των Πεύκων, το φαράγγι της Μονής Καψά και άλλα, ευνοούν την ανάπτυξη του ορειβατικού τουρισμού.

Μέσω του προγράμματος LEADER I, έχει κατασκευαστεί ένα ορειβατικό καταφύγιο στην θέση «Αφέντης» της κοινότητας Ορεινού.

3.6 Τουρισμός παραχείμασης – Τρίτης ηλικίας.

Ο τουρισμός τρίτης ηλικίας απευθύνεται κατά κύριο λόγο στην τρίτη ηλικία και ιδιαίτερα σε συνταξιούχους οι οποίοι δεν έχουν χρονικούς περιορισμούς για τις διακοπές τους και αναζητούν για λόγους υγείας πιο ήπια κλίματα για παραχείμαση. Το εξαιρετικό κλίμα του δήμου, σε συνδυασμό με την μεγάλη ηλιοφάνεια καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού.

Ο τουρισμός τρίτης ηλικίας μπορεί να συνδυαστεί με τον θεραπευτικό τουρισμό και μπορεί να οδηγήσει στην αξιοποίηση της τουριστικής υποδομής σε περίοδο μη αιχμής. Ο τουρισμός παραχείμασης έχει σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης, δεδομένου ότι τα άτομα τρίτης ηλικίας αποτελούν πλέον πολύ μεγάλη πληθυσμιακή ομάδα στην Ευρώπη.

Ο τουρισμός παραχείμασης ή τρίτης ηλικίας απαιτεί ευρεία υποδομή όσον αφορά την υγεία, αναψυχή αλλά και τις τηλεπικοινωνίες, μεταφορές κλπ. Με το ψήφισμα στις 15/7/1991, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τονίζει την ανάγκη δημιουργίας προτύπων ως προς την παροχή υγειονομικών υπηρεσιών, διαιτητικών, ψυχαγωγικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων για την εξυπηρέτηση των ατόμων τρίτης ηλικίας. Για τους λόγους αυτούς ο τουρισμός παραχείμασης μπορεί να αναπτυχθεί σε περιοχές οι οποίες διαθέτουν ή μπορούν να αναπτύξουν όλη την απαιτούμενη υποδομή όπως η Σητεία, το Παλαίικαστρο και η Ζάκρος, αλλά και περιοχές που διαθέτουν οργανωμένα ξενοδοχειακά συγκροτήματα που έχουν την δυνατότητα να λειτουργήσουν και εκτός τουριστικής περιόδου, δηλαδή το SUNWING στην Ανάληψη Πεύκων, και το HOTEL CLUB PALADIEN στο Μόχλο.

3.7 Εκπαιδευτικός τουρισμός.

Ο εκπαιδευτικός τουρισμός απευθύνεται κυρίως σε μαθητές σχολείων, αλλά και φοιτητές και έχει ως στόχο την γνωριμία με την ιστορία και τα λαογραφικά στοιχεία, το φυσικό περιβάλλον δηλαδή την πανίδα και τη χλωρίδα, την αρχιτεκτονική κλπ. Οι δραστηριότητες που

περιλαμβάνονται σε αυτή τη μορφή τουρισμού είναι οι επισκέψεις σε αρχαιολογικά και λαογραφικά μουσεία, οι επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και ιστορικά μνημεία, καθώς και οι επισκέψεις σε περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και γενικότερα στη φύση.

Η υποδομή των καταλυμάτων που απαιτείται για τον εκπαιδευτικό τουρισμό είναι αυτή του γενικού τουρισμού, ενώ πιο ενδεδειγμένη υποδομή διαμονής είναι τα αγροτουριστικά καταλύματα. Επιπλέον, απαιτείται εξειδικευμένη υποδομή ανάλογα με τους στόχους του τουρισμού αυτού, όπως οι προστατευόμενοι βιότοποι, οι εκθέσεις ιστορίας, λαογραφίας και αρχιτεκτονικής, τα αρχαιολογικά και λαογραφικά μουσεία, κλπ.

Ο δήμος Σητείας διαθέτει την υποδομή για την ανάπτυξη του τουρισμού αυτής της μορφής. Ο αρχαιολογικός του πλούτος, οι φυσικές του ομορφιές, αλλά και η πλούσια πολιτιστική του παράδοση, εγγυώνται την επιτυχία ενός προγράμματος εκπαιδευτικού τουρισμού, είτε με την μορφή επισκέψεων σχολείων ή ομάδων μαθητών και φοιτητών, είτε με την μορφή «ανταλλαγών» με άλλες χώρες του εξωτερικού. Η ανταλλαγή παιδιών με την Γαλλία για συμμετοχή σε ανασκαφικές έρευνες αποτελεί ένα χαρακτηριστικό πετυχημένο παράδειγμα εκπαιδευτικού τουρισμού.

3.8 Επαγγελματικός – Επιμορφωτικός τουρισμός.

Σε αυτή τη μορφή ειδικού τουρισμού περιλαμβάνεται ο συνεδριακός τουρισμός, τα θερινά σχολεία επιμόρφωσης και τα σεμινάρια εξειδίκευσης και ενημέρωσης στελεχών οργανισμών.

Η απαιτούμενη υποδομή ποικίλει ανάλογα με το μέγεθος των συνεδρίων και κυμαίνεται από συνεδριακά κέντρα μέχρι απλές αίθουσες σεμιναρίων σε ξενοδοχεία.

Ο τουρισμός αυτός μπορεί εν μέρει να αναπτυχθεί εκτός θερινής σεζόν, και να αξιοποιήσει την υπάρχουσα τουριστική υποδομή σε περιόδους μη αιχμής. Ακόμη, επειδή αυτής της μορφής ο τουρισμός βασίζεται σε αυστηρά οργανωμένο πρόγραμμα, μπορεί να διοχετεύσει τους σύνεδρους σε αξιοθέατα σημεία για σύντομες επισκέψεις στην

ευρύτερη περιοχή του τόπου διαμονής, αξιοποιώντας έτσι εγκαταστάσεις άλλων ειδικών μορφών τουρισμού όπως του πολιτιστικού, του φυσιολατρικού, και του αθλητικού.

Στην πόλη της Σητείας υπάρχει το ξενοδοχειακό συγκρότημα του SITIA BEACH, το οποίο διαθέτει όλη την απαραίτητη υποδομή για συνεδριακές δραστηριότητες και παράλληλα όλες τις εξυπηρετήσεις για τουρισμό αυτής της μορφής.

Κεφάλαιο 4

Προτεινόμενες ενέργειες για την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού στον δήμο Σητείας

4.1 Προτεινόμενες Ενέργειες ανά Θεματική Μορφή Τουρισμού.

Για την ανάπτυξη και προώθηση στον δήμο Σητείας των ειδικών μορφών τουρισμού που προαναφέρθηκαν προτείνονται στη συνέχεια συγκεκριμένες ενέργειες.

4.1.1 Αγροτουρισμός.

- Δημιουργία αγροτουριστικών καταλυμάτων σε επιλεγμένες περιοχές όπως: Πεύκοι, Ορεινό, Παλαίκαστρο, Χαμέζι, Ζάκρος, Σταυροχώρι, Κατσιδώνι, Καρύδι και Χρυσοπηγή με κατάλληλη διαμόρφωση αγροτικών κατοικιών.
- Παροχή κινήτρων στους κατοίκους του δήμου με επιδοτήσεις, άτοκα δάνεια κλπ, ώστε να διαμορφώσουν τμήμα των κατοικιών τους για την δημιουργία καταλυμάτων αγροτουρισμού.
- Δημιουργία εργαστηρίων κατασκευής παραδοσιακών ειδών λαϊκής τέχνης με υφαντά, κεντήματα, διακοσμητικά αντικείμενα, κοσμήματα από φυσικά υλικά, όπως το ξύλο και τα βότσαλα. Παραγωγή παραδοσιακών φαγητών και γλυκών, για την έκθεση και προβολή σε εκθεσιακούς χώρους καθώς επίσης και τη διανομή στους τουρίστες στα αγροτουριστικά καταλύματα, όπου θα διαμένουν.

- Σχεδιασμός ενός ολοκληρωμένου προγράμματος διαφήμισης, προβολής και προώθησης του αγροτουρισμού στον δήμο:
  1. Δημιουργία έντυπου πληροφοριακού υλικού με χάρτες, ενημερωτικά φυλλάδια και άλλα.
  2. Παραγωγή ταινίας βίντεο ή CD Rom που θα προβάλλει το τουριστικό προϊόν του δήμου.
  3. Προβολή στα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

- Σχεδιασμός προγράμματος ενημέρωσης, πληροφόρησης και κατάρτισης:
  1. Οργάνωση επιμορφωτικού σεμιναρίου για το νέο αυτό τουριστικό είδος σε ξεναγούς, ξενοδόχους, στελέχη τουριστικών γραφείων κλπ.
  2. Οργάνωση σεμιναρίων κατάρτισης για τους ιδιοκτήτες των προτεινόμενων αγροτουριστικών καταλυμάτων.
  3. Οργάνωση σεμιναρίου κατάρτισης με θέμα τα επαγγέλματα που προάγουν τις ήπιες μορφές τουρισμού, όπως συνοδοί σε οικολογικές και πολιτιστικές διαδρομές και τεχνίτες παραδοσιακών ειδών λαϊκής τέχνης.
  4. Οργάνωση ημερίδων, διαλέξεων και συζητήσεων για τους κατοίκους του δήμου με σκοπό την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση του πληθυσμού.

4.1.2 Πολιτιστικός τουρισμός.

- Οργάνωση περιηγήσεων και ξεναγήσεων σε αρχαιολογικούς χώρους, ιστορικά μνημεία και αξιοθέατα του δήμου:
  1. Αρχαιολογικοί χώροι: Κάτω Ζάκρος, Ίτανος, Πραισός, Μόχλος, Κουφονήσι, Ρουσόλακος, Αχλάδια και μεσαιωνικοί οικισμοί Βόιλα και Ετιά.

2. Ιστορικά μνημεία - Εκκλησίες: Μονή Τοπλού, Μονή Καψά, Παναγία Λιθινών, κλπ.
  3. Οικισμοί με παραδοσιακό χαρακτήρα: Πεύκοι, Καρύδι, Σταυροχώρι, Λίθινες, κλπ.
- Οργάνωση επισκέψεων σε μουσεία:
    1. Αρχαιολογικό μουσείο Σητείας.
    2. Λαογραφικά μουσεία..
  - Προώθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων και φεστιβάλ:
    1. Διοργάνωση εκδηλώσεων των «Κορναρείων» όχι μόνο στην πόλη της Σητείας, αλλά και σε άλλες περιοχές του δήμου.
    2. Κίνητρα σε πολιτιστικούς συλλόγους του δήμου για οργάνωση εκδηλώσεων που θα αξιοποιήσουν την τοπική παράδοση, ειδικές εκδηλώσεις για αξιοποίηση ντόπιων συγγραφέων, μουσικών, κλπ.
    3. Διοργάνωση τοπικών εκδηλώσεων, όπως τοπικά πανηγύρια, με έμφαση στην αναβίωση τοπικών εθίμων, για παράδειγμα τα Καζανέματα.

4.1.3 Φυσιολατρικός τουρισμός.

- Δημιουργία κατάλληλης υποδομής: λεπτομερειακή αποτύπωση σπηλαίων και φαραγγίων και χαραδρών. Αποτύπωση, χάραξη και σήμανση μονοπατιών και διάνοιξη νέων.
- Οργανωμένες επισκέψεις σε περιοχές φυσικού κάλλους και μνημεία της φύσης που θα μπορούσαν να είναι το φοινικόδασος, τα σπήλαια και άλλα.

- Προστασία των φυσικών πόρων:
  1. Αποτύπωση των περιοχών φυσικού κάλλους.
  2. Λήψη απαραίτητων μέτρων προστασίας.
  3. Σωστή διαχείριση της χωροταξίας και των υποδομών.
  4. Τοπική πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των κατοίκων στην προστασία των φυσικών πόρων.

- Αξιοποίηση των περιοχών φυσικού κάλλους:
  1. Προώθηση και διαφήμιση.
  2. Επιμόρφωση ξεναγών, ξενοδόχων και διοργάνωση σεμιναρίων κατάρτισης με αντικείμενο την ξενάγηση σε φυσιολατρικές, οικολογικές διαδρομές.

- Διοργάνωση ειδικών εκδρομών:
  1. Πεζοπορία σε φυσιολατρικές διαδρομές.
  2. Διαδρομές με αυτοκίνητα 4X4. Διασχίζοντας Μητάτο - Καρύδι - Σίτανος, Λιθίνες - Πεύκοι - Αγ. Στέφανος, Σταυροχώρι - Χρυσοπηγή - Σκορδίλο - Παρασπόρι.
  3. Ανακάλυψη της Κρητικής χλωρίδας σαν το φοινικόδασος στο Βάι, και βιότοπους,
  4. Διαδρομές σε αγροτικά τοπία, σε Μαρωνιά, Λιθίνες, Ετιά, Χανδράς και Πραισός.

4.1.4. Αθλητικός τουρισμός.

- Δημιουργία κατάλληλης υποδομής , εγκαταστάσεων και εξοπλισμού σε επιλεγμένες περιοχές όπως στο Παλαίκαστρο η παραλία του Κουρεμένου αλλά και στον Μακρύ Γιαλός.

1. Εγκαταστάσεις ελλιμενισμού μικρών σκαφών.
  2. Μονάδες ενοικίασης εξοπλισμού για ναυταθλητισμό: surf, κανό, μηχανοκίνητα σκάφη για water- skiing κλπ.
- Οργάνωση σχολής εκπαίδευσης για windsurfing και water-skiing.
  - Δημιουργία οργανωμένων πλαζ με εγκαταστάσεις πρώτων βοηθειών και ναυαγοσώστες στα νότια παράλια του δήμου, και στην περιοχή Ξερόκαμπου.

4.1.5 Ορειβατικός τουρισμός.

- Αποτύπωση, σήμανση και χάραξη μονοπατιών όπου απαιτείται.
- Δημιουργία υποδομής: τουριστικό περίπτερο, καταφύγια για διανυκτέρευση ορειβατών σε περιοχές που ενδείκνυνται για τέτοιας μορφής τουρισμό όπως το Ορεινό, το Σταυροχώρι, η Χρυσοπηγή, οι Πεύκοι και η Ρούσσα Εκκλησιά.
- Αξιοποίηση φαράγγιων και χαραδρών: το «Φαράγγι των Νεκρών», το φαράγγι των Πεύκων, το φαράγγι του Ορεινού, και το φαράγγι της Μονής Καψά.

4.1.6 Εκπαιδευτικός τουρισμός.

- Διοργάνωση επισκέψεων σε μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους, ιστορικά μνημεία και περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.
- Διαφήμιση και προβολή του δήμου ως ιδανικού τόπου προορισμού για εκδρομές σχολείων κλπ.
- Δημιουργία μόνιμων εκθέσεων ιστορίας, λαογραφίας και αρχιτεκτονικής.
- Έκδοση βιβλίου, εκπαιδευτικού πληροφοριακού εργαλείου για τους μαθητές και φοιτητές που επισκέπτονται τον δήμο.

4.1.7 Επαγγελματικός - Επιμορφωτικός τουρισμός.

- Συνεργασία των τοπικών φορέων με άλλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς εκτός δήμου: οργανισμοί, εκπαιδευτικά ιδρύματα, ΚΕΚ και άλλα, με σκοπό την διοργάνωση εκπαιδευτικών σεμιναρίων στη Σητεία.
- Δημιουργία κατάλληλων συνεδριακών χώρων και αιθουσών διαλέξεων στη Σητεία.
- Διοργάνωση εκδρομών σε αξιοθέατα του δήμου παράλληλα με τη διεξαγωγή των συνεδρίων.

4.1.8 Τουρισμός Παραχείμασης - Τρίτης ηλικίας.

- Δημιουργία κινήτρων σε τουριστικά γραφεία του δήμου για οργάνωση πακέτων διακοπών «εκτός τουριστικής περιόδου» που θα απευθύνονται σε άτομα τρίτης ηλικίας.
- Δημιουργία κινήτρων σε επιχειρήσεις και καταστήματα αναψυχής ώστε να λειτουργούν και μετά το τέλος του καλοκαιριού στην Ανάληψη Πεύκων, στην Ζάκρο και στο Παλαίικαστρο.
- Διαφήμιση του δήμου ως ιδανικό τόπο για διακοπές «off – season», προβάλλοντας στοιχεία όπως το κλίμα και η ηλιοφάνεια:
  1. Δημιουργία κατάλληλου πληροφοριακού έντυπου και οπτικοακουστικού υλικού.
  2. Προβολή από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.
- Δημιουργία κέντρου ιαματικού τουρισμού, όπως μονάδα θαλασσοθεραπείας.

4.2 Προτεινόμενες ενέργειες για την συνολική υποστήριξη και προώθηση των ειδικών μορφών τουρισμού.

Εκτός από τις προτάσεις που αναφέρθηκαν για τις διάφορες μορφές τουρισμού στον δήμο, είναι απαραίτητο να υλοποιηθούν ενέργειες για την συνολική υποστήριξη όλων αυτών των μορφών με στόχο την ολοκληρωμένη ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού στην περιοχή.

Οι ενέργειες αυτές είναι:

- **Δημιουργία Φορέα Τοπικής Δράσης για τον Τουρισμό :**

Ο φορέας θα δημιουργηθεί με πυρήνα τον Ο.Α.Σ. που έχει ήδη δραστηριοποιηθεί σε θέματα αγροτουρισμού μέσω του LEADER I, με την συμμετοχή και άλλων τοπικών οργανισμών.

- **Ευαισθητοποίηση του πληθυσμού :**

Η ενέργεια αυτή αποσκοπεί στην ολοκληρωμένη πληροφόρηση των κατοίκων της περιοχής σε θέματα ειδικών μορφών τουρισμού και έχει σαν στόχο την ευαισθητοποίηση των κατοίκων, τη συνεργασία και την ενεργό συμμετοχή τους στην εφαρμογή ενός προγράμματος ανάπτυξης και προώθησης εναλλακτικών μορφών τουρισμού στον δήμο.

- **Πληροφόρηση και επαγγελματικός προσανατολισμός νέων :**

Η ενέργεια αυτή αποσκοπεί στην πληροφόρηση και ενημέρωση των νέων στις μελλοντικές προοπτικές ανάπτυξης ήπιων μορφών τουρισμού στην περιοχή και στις δυνατότητες απασχόλησης τους στην τοπική αγορά εργασίας και ειδικότερα σε επαγγέλματα που υποστηρίζουν τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

- **Παροχή Τεχνικής βοήθειας :**

Η ενέργεια αυτή αποσκοπεί στην παροχή ολοκληρωμένης τεχνικής στήριξης και βοήθειας στις διάφορες πρωτοβουλίες που θα αναπτυχθούν σε σχέση με την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού στον δήμο. Επίσης στα πλαίσια της ενέργειας πρέπει να προβλεφθεί μια σειρά μελετών και υποστήριξη από συμβούλους, ως εξής:

1. Μελέτη προγραμματισμού αποκατάστασης και ανάδειξης των οικισμών της περιοχής.
2. Τεχνικο-οικονομικές μελέτες για την χρηματοδότηση συγκεκριμένων επενδύσεων στα πλαίσια της ανάπτυξης του αγροτουρισμού.
3. Μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων από την χωροθέτηση τουριστικών δραστηριοτήτων, ιδιαίτερα σε περιοχές φυσικού κάλλους.
4. Μελέτη διαχείρισης ακτών.
5. Παροχή συμβουλών από ειδικούς για την τεχνική υποστήριξη της υλοποίησης του προγράμματος ανάπτυξης και προώθησης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, συμπεριλαμβανομένης και της αξιολόγησης.

- **Επαγγελματική κατάρτιση:**

Η ενέργεια αποσκοπεί στη διοργάνωση σεμιναρίων κατάρτισης σε θέματα σχετικά με τις ήπιες μορφές τουρισμού και την παροχή τουριστικών υπηρεσιών. Τέτοια σεμινάρια είναι:

1. Κατάρτιση ιδιοκτητών καταλυμάτων αγροτουρισμού σε θέματα αγροτουρισμού και παροχής υπηρεσιών.
2. Κατάρτιση τεχνιτών για την επισκευή και αποκατάσταση παλαιών αγροτικών σπιτιών, μετοχιών και την μετατροπή τους σε αγροτουριστικά καταλύματα.
3. Κατάρτιση οδηγών ορειβάσις και φυσιολατρικών διαδρομών.

4. Κατάρτιση τεχνιτών στελέχωσης εργαστηρίων παραδοσιακών προϊόντων.
5. Κατάρτιση εμπνευστών φυσιολατρικού , πολιτιστικού και εκπαιδευτικού τουρισμού.
6. Κατάρτιση στην μαγειρική και σε θέματα τοπικής γαστρονομίας.

4.3 Εκπόνηση ενός προγράμματος ανάπτυξης και προώθησης ειδικών μορφών τουρισμού στον δήμο Σητείας.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι ο μαζικός τουρισμός με την πάροδο του χρόνου οδηγεί σε κορεσμό τις περιοχές που έχουν αναπτυχθεί τουριστικά, αυτό αποδεικνύεται τόσο από την παγκόσμια, όσο και από την ελληνική εμπειρία τα τελευταία χρόνια.

Τα αποτελέσματα της βίαιης και μαζικής τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, όπως ο υπερπληθυσμός, η κερδοσκοπία, η ερήμωση της υπαίθρου και η φθορά των τοπίων, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τέτοιου είδους τουρισμός εξαντλεί τους χώρους, την παράδοση και τα στοιχεία στα οποία βασίζεται. Γι' αυτό, τόσο η διεθνή, όσο και η Ευρωπαϊκή στρατηγική στον τομέα του τουρισμού, έχει πλέον στραφεί σε μεγάλο ποσοστό στην ενθάρρυνση ανάπτυξης εναλλακτικών ή «ήπιων» μορφών τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο επιμορφωτικός τουρισμός, ο φυσιολατρικός τουρισμός και άλλοι.

Για τον δήμο Σητείας είναι επιτακτική ανάγκη να αναπτύξει ένα τύπο τουρισμού που δεν έχει απλά ως κύρια στοιχεία τη θάλασσα και τον ήλιο, αλλά αξιοποιεί τα τοπία, την παράδοση, τα χωριά και τους κατοίκους τους ως κύρια στοιχεία έλξης για τους τουρίστες. Πρέπει δηλαδή, οποιαδήποτε προσπάθεια τουριστικής ανάπτυξης επιδιωχθεί, να βασιστεί σε ένα εξειδικευμένο τουρισμό με θεματικό προσανατολισμό και κύριο πυρήνα την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, με παράλληλη ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων που βασίζονται σε άλλες ήπιες μορφές τουρισμού δηλαδή τον πολιτιστικό, επιμορφωτικό, φυσιολατρικό και άλλες μορφές τουρισμού.

Ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης του δήμου με έμφαση στην ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού με πυρήνα τον αγροτουρισμό θα πρέπει να επιδιώκει τα εξής:

- Βελτίωση των υποδομών και κυρίως του οδικού δικτύου προς τα ορεινά απομακρυσμένα χωριά.
- Βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών και εξυπηρητήσεων στους επισκέπτες.
- Αναζήτηση νέων τουριστικών προϊόντων με έμφαση στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού.
- Διαφήμιση, προβολή και προώθηση του δήμου σε σχέση με τα νέα προϊόντα και ως προς τα τουριστικά γραφεία της Ελλάδας και του εξωτερικού.

Οι κατευθύνσεις στις οποίες πρέπει να βασιστεί ένα τέτοιο πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης είναι:

- Γνώση και προστασία.
- Πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των ντόπιων και των επισκεπτών.
- Επιμόρφωση και κατάρτιση.
- Ορθολογική διαχείριση των χώρων και των υποδομών.
- Προώθηση και διαφήμιση.

Τα στοιχεία στα οποία πρέπει να βασιστεί ο σχεδιασμός ενός προγράμματος ανάπτυξης ήπιων μορφών τουρισμού και στον οποίων την προβολή θα πρέπει να στοχεύει είναι:

- Το εξαιρετο κλίμα του δήμου
- Οι περιοχές φυσικού κάλλους:
  - ❖ Φαράγγια
  - ❖ Οροπέδια
  - ❖ Βουνά
  - ❖ Παραλίες
  - ❖ Σπήλαια
  - ❖ Γειτονικά νησάκια
- Τα αγροτικά τοπία και οι αγροτικές δραστηριότητες των κατοίκων.
- Τα χωριά με τον αυθεντικό χαρακτήρα τους.
- Η τοπική παράδοση και ο πολιτισμός:
  - ❖ Αρχαιολογικά και ιστορικά μνημεία
  - ❖ Τοπικά πανηγύρια
  - ❖ Παραδοσιακή κουζίνα
  - ❖ Παραδοσιακή λαϊκή τέχνη
  - ❖ Φεστιβάλ, εκδηλώσεις

Τέλος η αξιοποίηση όλων των παραπάνω στοιχείων προϋποθέτει τις εξής ενέργειες :

- Σύνταξη λεπτομερούς έκθεσης περιγραφής και ανάλυσης των τουριστικών πόρων του δήμου.
- Χαρτογράφηση και αποτύπωση αξιόλογων διαδρομών σε περιοχές φυσικού κάλλους, περιοχών με ιδιαίτερο χαρακτήρα κλπ.
- Εκπόνηση ειδικής χωροταξικής μελέτης για την περιοχή και κατάρτιση χωροταξικού σχεδίου ανάπτυξης.
- Οργάνωση των επιχειρηματιών που σχετίζονται με τον τουρισμό και συνεργασία μεταξύ φορέων τουριστικής ανάπτυξης.
- Μετάδοση της πληροφορίας: τοπική πληροφόρηση, σήμανση, ανακοινώσεις, έντυπα και άλλα.

Κεφάλαιο 5

Στρατηγική προώθησης αγροτουρισμού στον δήμο Σητείας

5.1 Αγροτουρισμός: Μια ευκαιρία για τις αγροτικές περιοχές.

Ο τουρισμός φαίνεται να είναι μια φυσική οδός προς την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών της Ευρώπης, ιδίως των λιγότερο ανεπτυγμένων ή «μειονεκτικών». Η ευρωπαϊκή εμπειρία έχει δείξει ότι σε 71 από τις 217 περιοχές του LEADER I, ο τουρισμός αποτελεί την κατ' εξοχήν δραστηριότητα των τοπικών προγραμμάτων που εφαρμόζεται από τις ομάδες δράσης των περιοχών αυτών. Οι λόγοι προτίμησης προς τον αγροτικό τουρισμό πρέπει να αναζητηθούν τόσο στον τομέα της προσφοράς όσο και της ζήτησης.

Στον τομέα της προσφοράς: οι αγροτικές περιοχές συνειδητοποιούν ότι η ανάπτυξη τους δεν συμφέρει να είναι εξωγενής και ότι πρέπει να αξιοποιήσουν τους τοπικούς πόρους σε οικονομικές δραστηριότητες που παρουσιάζουν πιθανότητες να αποβούν ανταγωνιστικές. Μεταξύ των δραστηριοτήτων που είναι δυνατόν να αναπτυχθούν, ο αγροτουρισμός συγκεντρώνει μια σειρά προτερημάτων που τον αναδεικνύουν, σε πολλές περιπτώσεις, ως πιθανό πόλο τοπικής ανάπτυξης.

Στον τομέα της ζήτησης: η αξιοσημείωτη αύξηση, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, της ζήτησης ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων στον αγροτικό χώρο από τους κατοίκους των πόλεων, έπαιξε αναμφίβολα καταλυτικό ρόλο στην εμφάνιση μιας τουριστικής προσφοράς με μεγαλύτερη ποικιλία σε τοπικό επίπεδο. Εν τούτοις, πρόκειται για μια πολύ ανομοιογενή ζήτηση: σε κάθε τομέα της πελατείας αντιστοιχούν ορισμένοι τύποι τουριστικών δραστηριοτήτων, που θα πρέπει να εντοπιστούν και να προσαρμοστούν στην κάθε περίπτωση.

Βασικό χαρακτηριστικό του αγροτουρισμού είναι ότι πρόκειται για ήπιο, «τοπικό» τουρισμό, που η πρωτοβουλία και διαχείριση του ανήκει στους ανθρώπους μιας συγκεκριμένης περιοχής. Είναι ένας τουρισμός «συνάντησης», ένας τουρισμός που ο καθένας μοιράζεται κάτι με τους άλλους.

Ο αγροτουρισμός είναι τοπικός σε πέντε επίπεδα :

1. Ξεκινά από τοπική πρωτοβουλία.
2. Η διαχείριση του γίνεται από τοπικούς φορείς.
3. Έχει επιπτώσεις σε τοπική κλίμακα.
4. Χαρακτηρίζεται από το γνήσιο αγροτικό τοπίο της συγκεκριμένης περιοχής.
5. Στοχεύει στην αξιοποίηση του τοπικού πολιτισμού.

Ο δήμος Σητείας, στην οποία ο πρωτογενής τομέας κατέχει μια πολύ σημαντική θέση στην οικονομική της ανάπτυξη, μπορεί να στηρίξει μια σημαντική προσπάθεια περαιτέρω τουριστικής ανάπτυξης στον αγροτουρισμό.

Η σημασία του είναι ουσιώδης για τον «αγροτικό πολιτισμό» της περιοχής για τους εξής λόγους:

- Ως οικονομική δραστηριότητα, αποτελεί παράγοντα επιβίωσης και ανάπτυξης για την γεωργία και κτηνοτροφία.
- Είναι η γεωργία που διαμόρφωσε το αγροτικό τοπίο, που συνδυάζεται με τη λαογραφία, τον πολιτισμό και το κτισμένο περιβάλλον, στα χωριά και τα αγροτικά καταλύματα, η ποικιλομορφία των οποίων αξίζει να διατηρηθεί.
- Οι οπαδοί του αγροτουρισμού ζητούν φυσικά αγροτικά προϊόντα ή βιοτεχνικά προϊόντα μεταποίησης, τυπικά μιας περιοχής. Κατ'

αυτόν τον τρόπο, ο αγροτουρισμός συμβάλλει στην αξιοποίηση των τοπικών προϊόντων.

- Στη γεωργία οφείλεται μια πλούσια εθνολογική κληρονομιά: εργαλεία και γεωργικές μηχανές, βιοτεχνικά επαγγέλματα και εργαστήρια, μια πολύμορφη αρχιτεκτονική, μια πολλαπλή λαογραφία, μια ποικίλη τοπική γαστρονομία και κυρίως μια μεγάλη ποικιλία ανθρώπων.
- Ο αγροτουρισμός συντελεί στο συνδυασμό των αγροτικών συμφερόντων και της προστασίας του περιβάλλοντος με μια ολοκληρωμένη διαχείριση της περιφέρειας στην οποία οι γεωργοί διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο.

Ο καταναλωτής του αγροτουρισμού ελκύεται από την ποικιλία των γεωργικών και αγροτικών τοπίων, την πανίδα και την χλωρίδα. Η διατήρησή τους αποτελεί μια προϋπόθεση του τουριστικού θέλγητρου των αγροτικών περιοχών συχνά όμως, συνεπάγεται γεωργική πρακτική που κοστίζει περισσότερο ή είναι λιγότερο επικερδής. Ο αγροτουρισμός μπορεί να αποτελέσει για τον γεωργό έναν τρόπο ανταμοιβής για τις επενδύσεις που πραγματοποιεί υπέρ της διαχείρισης του περιβάλλοντος προς όφελος της τοπικής κοινότητας.

5.2 Ο αγροτουρισμός και η Ελληνική εμπειρία - Η πελατεία του αγροτουρισμού.

Συγκρινόμενη με άλλες ευρωπαϊκές χώρες η Ελλάδα εμφανίζει μια σημαντική χρονική υστέρηση ως προς την ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Η πρώτη φάση ανάπτυξης του αγροτουρισμού, φάση καθαρά εμπειρική, ανάγεται στη δεκαετία του '60 και συνδέεται με την εμφάνιση μορφών αγροτουρισμού σε παραθαλάσσιες περιοχές. Πρόκειται για την προσπάθεια των κατοίκων να προσφέρουν φιλοξενία και παράλληλα να προωθήσουν τα τοπικά προϊόντα, προσπάθεια η οποία όμως δεν καρποφόρησε εξαιτίας της απουσίας συγκροτημένης τουριστικής πολιτικής, αλλά και λόγω της ραγδαίας ανάπτυξης

του μαζικού τουρισμού στις περιοχές αυτές. Η δεύτερη φάση στις αρχές της δεκαετίας του '80, χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια οργανωμένης εφαρμογής αγροτουριστικών προγραμμάτων. Φορείς, όπως το Υπουργείο Γεωργίας, η Αγροτική Τράπεζα και ο ΕΟΤ, ανέλαβαν να προωθήσουν προγράμματα αγροτουρισμού σε συνεργασία με την ΕΟΚ, που διέθετε ήδη τη σχετική νομοθεσία και χορηγούσε και ανάλογη χρηματοδότηση. Σε τρίτη φάση, το 1984, χαράσσονται από τον ΕΟΤ οι κατευθυντήριες γραμμές για την μελέτη προώθησης ολοκληρωμένου προγράμματος ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα, ενώ φορέας διαχείρισης γίνεται το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, το οποίο προωθεί προγράμματα αγροτουρισμού μέσω των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων.

Η πρώτη σημαντική προσπάθεια ένταξης συνεταιρισμών στα αγροτουριστικά προγράμματα συνδέεται με την ίδρυση γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και ανάγεται στο 1983, με την ίδρυση του συνεταιρισμού Πέτρας Λέσβου. Ακολούθησε το 1985 η ίδρυση και άλλων γυναικείων συνεταιρισμών στα Μαστιχοχώρια Χίου, στα Αμπελάκια Θεσσαλίας, στην Αράχοβα Βοιωτίας και στον Αγιο Γερμανό Πρεσπών. Η πρωτοβουλία της ίδρυσης των συνεταιρισμών, πέρα από το ότι επηρέασε πολύ θετικά την κοινωνική καταξίωση των γυναικών στην περιοχή τους προσφέροντας παράλληλα ένα σημαντικό συμπληρωματικό εισόδημα στην αγροτική οικογένεια, αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην χώρα μας. Μελετώντας τη διαχρονική πορεία των συνεταιρισμών μπορεί κανείς να εξάγει χρήσιμα συμπεράσματα για την πελατεία του αγροτουρισμού, τις προτιμήσεις των τουριστών, διάφορα οικονομικά στοιχεία που αφορούν στα καταλύματα, κλπ.

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας διεξήχθη έρευνα μεταξύ των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών που λειτουργούν στην Ελλάδα, με την μορφή τηλεφωνικών συνεντεύξεων με τους υπεύθυνους υπαλλήλους ή τις προέδρους αυτών, ώστε να σχηματιστεί μια ολοκληρωμένη άποψη για την πελατεία του αγροτουρισμού, αφού οι συνεταιρισμοί αυτοί αποτελούν την πιο συγκροτημένη και συγκεκριμένη μορφή αγροτουριστικής ανάπτυξης στην χώρα μας.

Οι διαπιστώσεις από τις συνεντεύξεις, που αφορούν όχι τόσο στη λειτουργία και τη δομή των συνεταιρισμών αυτή καθαυτή, αλλά κυρίως τη ζήτηση των αγροτουριστικών καταλυμάτων και τις προτιμήσεις της πελατείας του αγροτουρισμού είναι σε γενικές γραμμές οι εξής :

- Η γεωγραφική θέση των περιοχών που βρίσκονται τα αγροτουριστικά καταλύματα επηρεάζει, όπως είναι φυσικό, την τουριστική σαιζόν, αλλά και τη σύνθεση της πελατείας. Στη Λέσβο και τη Χίο, για παράδειγμα, η σαιζόν διαρκεί από το Μάιο έως τον Οκτώβριο με αποκορύφωμα το διάστημα από τα μέσα Ιουλίου έως τα μέσα Αυγούστου, ενώ στις ηπειρωτικές περιοχές (Αμπελάκια) η τουριστική κίνηση διαρκεί από τον Οκτώβριο έως τον Απρίλιο και μάλιστα περιορίζεται κυρίως κατά τη διάρκεια των εορτών και σε Σαββατοκύριακα ή τριήμερα. Η πελατεία απαρτίζεται αντίστοιχα σε ποσοστό 60 % - 70 % από αλλοδαπούς, Γερμανοί, Ολλανδοί, και Ελβετοί στις νησιωτικές περιοχές και στην πλειοψηφία της από Έλληνες στις άλλες περιοχές.
- Η πελατεία του αγροτουρισμού απαρτίζεται από άτομα με μέσο όρο ηλικίας 35 έως 45 χρόνων και με συνήθως υψηλό μορφωτικό επίπεδο, οι οποίοι αναζητούν στις διακοπές τους μια διέξοδο για επιστροφή στην φύση και στο χωριό.
- Οι πελάτες έρχονται κυρίως μεμονωμένα ή συστημένοι από άλλους πελάτες και φίλους, καθώς η προβολή, διαφήμιση των συνεταιρισμών και των αγροτουριστικών καταλυμάτων είναι πολύ μικρή και περιορίζεται σε απλά διαφημιστικά φυλλάδια. Είναι χαρακτηριστική η σχεδόν παντελής έλλειψη συνεργασίας με ταξιδιωτικά πρακτορεία, τα οποία, όπως προαναφέρθηκε από τους υπεύθυνους των συνεταιρισμών, είτε δεν ενδιαφέρονται για πακέτα διακοπών αγροτουρισμού, είτε ζητούν υψηλή προμήθεια. Επομένως κρίνεται ασύμφορη εκ μέρους των συνεταιρισμών η διαπραγμάτευση των καταλυμάτων με ταξιδιωτικούς πράκτορες.
- Οι τιμές των αγροτουριστικών καταλυμάτων είναι σαφώς προσιτές για τον μέσο επισκέπτη. Παρόλα αυτά δεν διαφοροποιούνται σε σχέση με τις τιμές άλλων ενοικιαζομένων δωματίων, όπως σε παραθαλάσσιες γειτονικές περιοχές, ώστε να αποτελούν ένα

πρόσθετο κίνητρο για τους τουρίστες για να επιλέξουν για την διαμονή τους εκεί.

- Η πληρότητα των καταλυμάτων, εκτός από την περίοδο υψηλής ζήτησης κατά τη διάρκεια της τουριστικής σαιζόν, όπου αγγίζει το 100% , κυμαίνεται σε όχι ιδιαίτερα ικανοποιητικά επίπεδα, γεγονός που αντικατοπτρίζει γενικότερα την κατάσταση των ενοικιαζομένων δωματίων και τονίζει το πρόβλημα της μικρής διάρκειας της τουριστικής σαιζόν σε πολλές περιοχές της χώρας.

Είναι βέβαια γεγονός, ότι πέρα από τις παραπάνω διαπιστώσεις, το «προϊόν» του αγροτουρισμού έχει συγκεκριμένη αγορά, καταναλωτές, καταναλωτικές προτιμήσεις και προπάντων έντονο ανταγωνισμό μεταξύ των διαφόρων μορφών κάτω από τις οποίες το τουριστικό αυτό προϊόν προσφέρεται στους καταναλωτές του.

Στη χώρα μας δεν έχει διαμορφωθεί μια συγκεκριμένη πελατεία αγροτουρισμού, είτε γιατί δεν υπάρχει η κατάλληλη υποδομή, ενημέρωση και πληροφόρηση στους τουρίστες, είτε γιατί από την φύση τους οι διακοπές είναι συνυφασμένες με τον παραθεριστικό τουρισμό και τα κλασικά στοιχεία του είδους, τον ήλιο και τη θάλασσα. Άλλωστε, σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας ο αγροτουρισμός είναι ένα νέο και σχεδόν άγνωστο είδος τουρισμού για την χώρα μας αφού στερείτε διαφήμισης, προώθησης και κυρίως υποδομής. Ακόμη, οι τουρίστες προτιμούν να περάσουν τις διακοπές τους, σύμφωνα με την παραπάνω έρευνα, σε παραθαλάσσιες τουριστικά αναπτυγμένες περιοχές και κατά συνέπεια τα τουριστικά γραφεία είναι απρόθυμα να οργανώσουν πακέτα διακοπών αγροτουρισμού και περιορίζονται στα κλασικά και «σίγουρα» από πλευράς ζήτησης πακέτα διακοπών παραθερισμού.

Όμως όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ήδη έχει αρχίσει να διαμορφώνεται ένα νέο πρότυπο διακοπών στον διεθνή χώρο, το οποίο φαίνεται ότι δημιουργεί νέες τάσεις και στον εσωτερικό τουρισμό. Αρχίζει, δηλαδή, να διαμορφώνεται μια νέα τουριστική πελατεία προσαρμοσμένη σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού, η οποία αναζητά

καινούριες διεξόδους για την περίοδο των διακοπών, αλλά και για Σαββατοκύριακα ή τριήμερα. Έτσι:

- Ο επισκέπτης αναζητά μάλλον την ψυχική και πνευματική ξεκούραση και λιγότερο το κοσμοπολίτικο περιβάλλον. Αναζητά δηλαδή, την διαφυγή σ' ένα νέο τρόπο ζωής που δεν του φέρνει στο μυαλό παραστάσεις της αστικής καθημερινότητας. Δύο δεκαετίες νωρίτερα είχε υποστηριχθεί το ξεκίνημα μιας περισσότερο αρμονικής σχέσης του ανθρώπου με το φυσικό του περίγυρο, κάτι που πολιτικά εξελίχθηκε σε διάφορα «οικολογικά κινήματα» και το οποίο εξέφρασε ανησυχίες μάλλον για την αλόγιστη καταστροφή των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος και λιγότερο πρότεινε ένα νέο τρόπο διακοπών, διευρύνθηκαν και διογκώθηκαν σημαντικά κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, δίνοντας μια νέα διάσταση στη θεώρηση της έννοιας της ανάπτυξης.
- Ο σημερινός επισκέπτης, ανεξάρτητα από ηλικία, όλο και περισσότερο σήμερα δείχνει την προτίμηση του σε μορφές τουρισμού με έμφαση στη «σπιτική φιλοξενία». Έχοντας πλέον τη δυνατότητα να διακρίνει ανάμεσα στη γνήσια φιλόξενη συμπεριφορά και την επιτηδευμένη, προσποιητή φιλοξενία που στοχεύει αποκλειστικά και μόνο στην αποκόμιση οικονομικού οφέλους, σαφώς προτιμά την πρώτη επιλογή, η οποία του διασφαλίζει ένα φιλικότερο περιβάλλον και πιο ανθρώπινη κοινωνική συναναστροφή. Άρα, ο επισκέπτης επιλέγει το κατάλυμα αντί του απρόσωπου μεγάλου ξενοδοχείου.
- Ο επισκέπτης σήμερα είναι άτομο συμμετοχικό. Δεν αποτελεί πλέον παθητικό δέκτη υπηρεσιών, αλλά είναι ενεργό άτομο που θέλει να συμμετέχει στις δραστηριότητες της οικογένειας όπου φιλοξενείται, στις αγροτικές εργασίες, που θέλει να κάνει

περιπάτους, εξερευνήσεις, να ασχοληθεί με σπορ, να συμμετέχει σε εκδηλώσεις τοπικού παραδοσιακού χαρακτήρα, να αποκτά καινούριες εμπειρίες. Επομένως, είτε το ξενοδοχείο είτε το αγροτουριστικό κατάλυμα θα πρέπει να διαμορφώνουν προγράμματα τέτοια που να διασφαλίζουν την ποικιλία των εντυπώσεων και τον εμπειριών στον επισκέπτη.

- Ο σημερινός επισκέπτης διαθέτει μεγαλύτερη ροή πληροφόρησης απ' ό,τι παλιότερα σχετικά με τις συνθήκες, τιμές, προσφορές ανά τον κόσμο. Είναι καλύτερα ενημερωμένος και μπορεί να διαλέξει ανάμεσα σε πολλές εναλλακτικές λύσεις, ενώ επιλέγει, συνήθως βάσει οικονομικών κριτηρίων, εκείνο το συνδυασμό που του διασφαλίζει τη μέγιστη ικανοποίηση, με το μικρότερο δυνατό κόστος. Με απλά λόγια, επιδιώκει μη δαπανηρές, αλλά ποιοτικές διακοπές, κάτι που ο αγροτουρισμός μπορεί να του προσφέρει.

Έχοντας επισημάνει συνοπτικά και επιλεκτικά ορισμένα από τα στοιχεία που συνθέτουν τη σύγχρονη φυσιογνωμία του τουρίστα - επισκέπτη, αλλά και ορισμένα στοιχεία του νέου καταναλωτικού προτύπου που διαμορφώνεται σε σχέση με τον τουρισμό, μπορούμε να καταλήξουμε στο ότι ο αγροτουρισμός έχει τη δυνατότητα να προσελκύσει όλο και μεγαλύτερο ποσοστό των προτιμήσεων, όχι μόνο εξειδικευμένων ομάδων ατόμων που κάνουν διακοπές, όπως των οικολόγων ή των φυσιολατρών, αλλά και μιας ολοένα ευρύτερης μάζας τουριστών, ανεξάρτητα από φύλο, ηλικία, επαγγελματική ή κοινωνική τάξη.

Βέβαια όλα αυτά είναι υποθέσεις που περιμένουν την επαλήθευση τους ή όχι στο κοντινό μέλλον. Όπως προαναφέρθηκε, τα πρώτα στοιχεία για τη χώρα μας δείχνουν μια υπεροχή του αγροτουρισμού στις προτιμήσεις νέων ανθρώπων, σχετικά περισσότερο μορφωμένων και σχετικά λιγότερο εύπορων. Αυτό όμως δεν αποτελεί και σαφή πρόβλεψη για το τι θα συμβεί στο μέλλον. Εφόσον δημιουργηθεί αγροτουριστικό προϊόν υψηλών προδιαγραφών, αυτό μπορεί και πρέπει να απευθυνθεί και σε ανώτερα εισοδήματα.

5.3 Βασικές αρχές στρατηγικής προώθησης του αγροτουρισμού.

Παρά τις ευνοϊκές τάσεις που προκύπτουν από τη συνεχή αύξηση του τουρισμού στην Ευρώπη, η προσφορά προϊόντων του αγροτικού τουρισμού παραμένει μειωμένη. Διαπιστώνεται έλλειψη επεξεργασμένων αγροτουριστικών προϊόντων, ειδικότερα στη Νότια Ευρώπη, ενώ παράλληλα ο αγροτουρισμός σημαδεύεται σε πολλές περιπτώσεις από τον έντονα εποχιακό χαρακτήρα που περιορίζει την αποδοτικότητα της αγροτουριστικής επένδυσης.

Ο αγροτουρισμός, όπως σήμερα εμφανίζεται στην τουριστική αγορά, είναι γενικά ένα προϊόν ασθενούς προστιθέμενης αξίας. Οι προσπάθειες για την ανάπτυξη και προώθηση του πρέπει να επικεντρώνονται κυρίως στη δημιουργία μιας διαρθρωμένης προσφοράς αγροτουριστικών προϊόντων, η οποία θα δημιουργήσει σημαντική προστιθέμενη αξία. Άλλωστε δεν εξυπηρετεί σε τίποτα να τεθούν σε εφαρμογή πολιτικές προώθησης εάν δεν υπάρχουν τα προϊόντα.

Για τον δήμο Σητείας η στρατηγική ανάπτυξης του αγροτουρισμού θα πρέπει να βασίζεται στα εξής:

1. Σωστός προσανατολισμός προς ένα τουρισμό υψηλής ποιότητας.

Ο αγροτουρισμός στον δήμο πρέπει να προσανατολιστεί, αφενός μεν στον τουρισμό υψηλής ποιότητας, εάν είναι επιθυμητή η δημιουργία συμπληρωματικού εισοδήματος και η δημιουργία πρόσθετων θέσεων απασχόλησης στην περιοχή, αφετέρου δε σε δραστηριότητες τουρισμού σε περιόδους χαμηλής κίνησης, γιατί στον τομέα αυτό μπορούν να βελτιωθούν όσο το δυνατόν περισσότερο οι διαθέσιμες δομές υποδοχής και το προσωπικό.

Μιας τέτοιας υψηλής ποιότητας αγροτουρισμός αποτελεί:

- Εικόνα προϊόντων τα οποία στρέφονται περισσότερο προς το συναίσθημα, παρά την κατανάλωση.
- Εξατομικευμένη υπηρεσία που δεν μπορεί να απευθύνεται σε μια ομάδα άνω των 15 ατόμων.
- Τυπικό προϊόν υποδοχής, καταλύματος όπου η σημασία της διακόσμησης, του περιβάλλοντος, της μαγειρικής τοπικής παράδοσης είναι βασική.
- Προϊόν που συνεπάγεται σημαντική οργάνωση με κυριότερο συστατικό την ποιότητα της ανθρώπινης παρουσίας ως προς την παροχή υπηρεσιών.

2. Διάρθρωση και περιεχόμενο μιας διαφοροποιημένης προσφοράς

- Προϊόντα ποικίλης μορφής:

Η σειρά των διαθέσιμων τουριστικών προϊόντων πρέπει να είναι μεγάλη και να περιλαμβάνει πλήρη προϊόντα, αλλά με πολύ συγκεκριμένο θέμα, όπως η συμμετοχή σε αγροτικές δουλειές, οι οργανωμένες ξεναγήσεις σε χώρους πολιτιστικού και ιστορικού ενδιαφέροντος, και άλλα με πιο ελεύθερο θέμα, που αφήνουν μεγαλύτερη αυτονομία. Δηλαδή η κατ' επιλογήν ψυχαγωγία σε τοπικά πανηγύρια, οι περίπατοι σε φυσιολατρικές διαδρομές, η άθληση στη φύση και άλλα.

Κατ' εξοχήν προϊόντα υψηλής ποιότητας πρέπει να θεωρούνται αυτά που λειτουργούν ως προώθηση της περιοχής με ελκυστική επίδραση για τον ατομικό τουρισμό ποιότητας, παραδείγματα αποτελούν τα χωριά με τον αυθεντικό χαρακτήρα τους, ο συνδυασμός περιοχών φυσικού κάλλους και θάλασσας, η κρητική παράδοση.

- Προϊόντα που αντιστοιχούν σε ποικίλη πελατεία:

Δεν υπάρχει μόνο μια πελατεία, αλλά διάφορες κατηγορίες πελατών που μπορούν να προσελκυσθούν, όπως δεν υπάρχει μία δυναμική αγορά, αλλά τμήματα αγοράς που έχουν συγκεκριμένες τεχνικές λογικές.

3. Οργάνωση της προσφοράς υπηρεσιών ,προϊόντων.

Τρεις προϋποθέσεις είναι απαραίτητες για την καλύτερη οργάνωση της προσφοράς αγροτουριστικών προϊόντων:

- Δημιουργία ομάδας - φορέα τοπικής δράσης με πυρήνα τον Οργανισμό Ανάπτυξης Σητείας, που έχει δραστηριοποιηθεί σε θέματα αγροτουρισμού μέσω του LEADER I, με τη συμμετοχή τοπικών φορέων, η οποία πρέπει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μια συνεργασία μεταξύ αυτών που θα παρέχουν υπηρεσίες με στόχο την οργάνωση των προϊόντων αγροτουρισμού σε γεωργούς, ιδιοκτήτες καταλυμάτων, εστιατόρες και οργανωτές περιηγήσεων.
- Ενημέρωση, κατάρτιση, ευαισθητοποίηση, ενθάρρυνση για την προσφορά υπηρεσιών:
  1. Ευαισθητοποίηση όλων των ενδιαφερόμενων και του πληθυσμού της περιοχής.
  2. Εξατομικευμένη κατάρτιση ατόμων που ενδιαφέρονται να ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό.
  3. Τεχνικό-επαγγελματική κατάρτιση όλων των φορέων σε σχέση με ένα θεμελιώδη κατάλογο ποιοτικών ιδιοτήτων.

- Δημιουργία υποδομής καταλυμάτων με προδιαγραφές ποιότητας, αγροτουριστικών καταλυμάτων, με την παροχή οικονομικών κινήτρων στους ενδιαφερόμενους για τον σκοπό αυτό.

4. Κατάλληλη τιμολογιακή πολιτική

Η τιμολογιακή πολιτική πρέπει να είναι διαφοροποιημένη ανάλογα με την ομάδα - στόχο στην οποία απευθύνεται το προϊόν και με την ποιότητα των καταλυμάτων και το επίπεδο των προσφερόμενων υπηρεσιών και εξυπηρετήσεων.

Οι ομάδες - στόχοι μπορεί να είναι είτε τουρίστες υψηλών εισοδημάτων, κυρίως σε περιόδους αιχμής όπου οι τιμές του τουριστικού προϊόντος είναι μεγαλύτερες, είτε τουρίστες μέσων ή και χαμηλών εισοδημάτων, κυρίως σε περιόδους με χαμηλή ζήτηση ή μέσω προγραμμάτων κοινωνικού τουρισμού κλπ.

Κεφάλαιο 6

Εμπορία αγροτουρισμού

6.1 Είδη προϊόντων αγροτουρισμού.

Σε γενικές γραμμές, τα τουριστικά προϊόντα του αγροτουρισμού μπορούν να χωριστούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

1. Προϊόντα «ευέλικτα», ελάχιστα οργανωμένα, που προτείνουν μια παροχή υπηρεσιών καταλύματος και δραστηριοτήτων αναψυχής «κατ' επιλογή». Προέρχονται περισσότερο από ένα στόχο ελευθερίας στην οργάνωση, παρά από περιόδους διαμονής που περιλαμβάνουν προγράμματα ημερησίων δραστηριοτήτων τα οποία καθορίζονται εκ των προτέρων. Πρόκειται για προϊόντα «εξατομικευμένα», επικεντρώνονται κυρίως σε ένα ατομικό τουρισμό που δίνει προτεραιότητα στην σχέση μεταξύ ατόμων, την άμεση επαφή μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή ενώ είναι κατάλληλα για την γειτονική κυρίως τουριστική αγορά.
2. Προϊόντα που αναφέρονται περισσότερο σε συγκεκριμένο θέμα, επικεντρώνονται συνήθως περισσότερο στον πολιτισμό παρά στην φύση. Είναι πιο οργανωμένα και προορίζονται για μια ομαδική πελατεία, αντιστοιχούν περισσότερο στα δεδομένα των διοργανωτών ταξιδιών οι οποίοι τα εμπορεύονται «δομημένα ως πακέτα διακοπών και περιλαμβάνουν συνήθως, εκτός από διαμονή και διατροφή, και πρόσθετες υπηρεσίες όπως εκδρομές, ξεναγήσεις, συμμετοχή σε τοπικές εκδηλώσεις.

Σε κάθε μία από τις παραπάνω κατηγορίες μπορούμε να διακρίνουμε τρία είδη προϊόντων :

- i. Τα συνηθισμένα «κλασικά» προϊόντα του είδους: αρχαιολογικός τουρισμός, τουρισμός εξερεύνησης και άλλες μορφές, τα οποία χρειάζονται μια δυνατή εικόνα, μια τουριστική φήμη της περιφέρειας.

Ο επισκέπτης, επιλέγει έναν προορισμό παρά ένα είδος δραστηριότητας. Το είδος αυτό είναι κατάλληλο για τον δήμο αφού η περιοχή έχει καταφέρει να δημιουργήσει μια ταυτότητα, ένα χαρακτήρα, που να την προσδιορίζει σαν τόπο και σημείο αναφοράς και να την ξεχωρίζει από άλλους γειτονικούς ή γενικότερα στην Κρήτη και στον Ελλαδικό χώρο.

- ii. Τα εξειδικευμένα προϊόντα, τα οποία έχουν ανάγκη ενός πραγματικού τοπικού δυναμικού. Όλες οι περιοχές είναι κατάλληλες για ορειβασία, για εξερευνητικούς περιπάτους, ή για αρχαιολογικές ξεναγήσεις. Αυτό το προϊόν επιτρέπει επαφή με μια καλά εντοπισμένη πελατεία και την εφαρμογή μιας στρατηγικής marketing που διευκολύνει την απευθείας εμπορία ή την εμπορία μέσω εξειδικευμένου διοργανωτή ταξιδιών. Ο δήμος Σητείας μπορεί να προωθήσει τέτοιου είδους εξειδικευμένα προϊόντα, όπως το διεθνούς φήμης φοινικόδασος στο Βάι, η λαογραφική της παράδοση σε συνδυασμό με τον αρχαιολογικό της πλούτο, οι ιστορικές μονές της.
- iii. Τα προϊόντα σύντομης διαμονής, τα οποία προορίζονται για μια ατομική πελατεία, με διοργάνωση «κατ' επιλογή». Καθίστανται εμπορεύσιμα με απευθείας πώληση στις γειτονικές αγορές. Η γειτνίαση της περιοχής με περιοχές εξίσου ή και περισσότερο τουριστικά αναπτυγμένες, τον Αγ. Νικόλαο, την Ιεράπετρα, αλλά και το Ηράκλειο, καθιστούν αυτό το είδος του προϊόντος κατάλληλο για τον δήμο.

Για την επιλογή των κατάλληλων προϊόντων είναι απαραίτητη η αξιολόγηση του τουριστικού δυναμικού της περιοχής, αφού αυτό ουσιαστικά καθορίζει την επεξεργασία των προϊόντων και την στρατηγική εμπορίας τους. Πρέπει επομένως να ληφθούν υπόψη οι ακόλουθοι παράγοντες:

- ❖ Ανάλυση της υποδομής και των ελλείψεών της.
- ❖ Αξιολόγηση πιθανών πελατών από γειτονικές περιοχές.
- ❖ Καλή γνώση της ροής της περιφερειακής πελατείας, που μπορεί να στραφεί προς την περιοχή.

- ❖ Ρεαλιστική αντίληψη της τουριστικής φήμης της περιοχής.
- ❖ Μελέτη του φυσικού και πολιτιστικού δυναμικού της περιοχής.

Όπως είναι γνωστό, ο δήμος Σητείας διαθέτει ένα προεξέχων και κυρίως αναγνωρισμένο φυσικό και πολιτιστικό δυναμικό. Άρα κρίνεται σκόπιμο κατ' αρχήν να δοθεί προτεραιότητα σε απλά, εύκαμπτα προϊόντα, δομημένα σε «πακέτα» διακοπών που βασίζονται σε αυτό το δυναμικό και στη φήμη που έχει δημιουργήσει η περιοχή. Μπορεί να προταθεί τόσο σε μεμονωμένους πελάτες, όσο και σε ομάδες επισκεπτών, ένα ευρύ φάσμα ποικίλων δραστηριοτήτων που τους επιτρέπουν να προγραμματίσουν την δική τους διαμονή βάσει των δικών τους προτιμήσεων. Οι περίπατοι σε περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλους, οι επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους, οι πολιτιστικές περιηγήσεις με στόχο τη γνωριμία με τοπική λαογραφία και την κρητική παράδοση είναι κάποια από αυτά.

Παράλληλα, δίνεται η δυνατότητα στους τουρίστες μέσω των «πακέτων» να ακολουθήσουν κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα διακοπών με οργανωμένες περιηγήσεις, επισκέψεις σε αξιοθέατα, συμμετοχή σε τοπικές εκδηλώσεις, ενασχόληση με άλλες δραστηριότητες αναψυχής και άθλησης. Τα «πακέτα» αυτά δηλαδή θα απευθύνονται σε μία πελατεία η οποία θα αποτελείται είτε από μεμονωμένους επισκέπτες, είτε από ομάδες επισκεπτών, δηλαδή μαθητές σχολείων, φοιτητές, άτομα μέσου κοινωνικού τουρισμού ή μέσω προγραμμάτων τουρισμού για άτομα της τρίτης ηλικίας, μέλη συλλόγων. Τέτοια «πακέτα» εύκαμπτων διακοπών ικανοποιούν και τις νέες τάσεις που παρατηρούνται τώρα στην τουριστική αγορά και θέλουν την τουριστική πελατεία να αναζητά:

- Αυθεντικότητα και οικειότητα , σε σχέση με παραδοσιακά κέντρα μαζικού τουρισμού, χώρους και μνημεία φήμης με μεγάλη προσέλευση. Οι επισκέπτες στρέφονται στην ανακάλυψη πιο οικείων και πιο αυθεντικών χώρων, οι οποίοι είναι λιγότερο οργανωμένοι για τουριστικές δραστηριότητες.
- Ανθρώπινη επαφή και φιλικό περιβάλλον. Σε σχέση με ολοκληρωμένους τουριστικούς εξοπλισμούς, προτιμούνται οι μικρές δομές, τα καταλύματα σε αγροτικά σπίτια, οι μικροί ξενώνες. Αντί των τουριστικών εκδηλώσεων ο επισκέπτης αναζητά χώρους και

ευκαιρίες συνάντησης με τους κατοίκους της περιοχής στην αγορά, το πανηγύρι, την τοπική γιορτή, την πελατεία του χωριού, το καφενείο.

6.2 Παρουσίαση προϊόντων.

Ο δήμος Σητείας, όπως προαναφέρθηκε, πρέπει να προσανατολίσει την περαιτέρω τουριστική του ανάπτυξη στην προώθηση απλών, «ευέλικτων» προϊόντων τόσο μεμονωμένων, όσο κυρίως από την μορφή «πακέτων» διακοπών, που βασίζονται στον πολιτιστικό και φυσικό της πλούτο και στον έντονο αγροτικό χαρακτήρα που διαθέτει. Τέτοια προϊόντα, όπως τα χωριά με τον παραδοσιακό τους χαρακτήρα, η πλούσια λαογραφία, οι φυσιολατρικοί περίπατοι σε περιοχές φυσικού κάλλους, ή ο συνδυασμός βουνού και θάλασσας πρέπει να παρουσιαστούν με κατάλληλο τρόπο για την πλήρη ενημέρωση των πιθανών πελατών.

Μια αποτελεσματική παρουσίαση περιλαμβάνει γενικά:

- Ονομασία του προϊόντος:

Ένα προϊόν πρέπει να έχει ένα όνομα, που να είναι επαρκώς σαφές και εκφραστικό ώστε να επισύρει την προσοχή. Πρέπει να αναφέρεται στην δραστηριότητα και τον προορισμό.

- Παρουσίαση της περιοχής δραστηριότητας :

Πρόκειται για παροχή με σημαντικό τρόπο μιας ελκυστικής αλλά ακριβούς παρουσίασης του χώρου, του τόπου, του κλίματος, της γεωγραφικής, ιστορικής, εθνολογικής πρωτοτυπίας του. Αρκετά συχνά, ένας χάρτης ή ένα σκίτσο είναι σημαντικά συμπληρωματικά στοιχεία.

- Παρουσίαση του ίδιου προϊόντος, η οποία περιλαμβάνει:
  - Ένα κείμενο γνωριμίας, το οποίο εκτίθεται σε περίοπτη θέση και περιγράφει την διαμονή με λογοτεχνικούς όρους. Πρέπει να αποφευχθούν οι στερεότυπες φράσεις, τα υπερθετικά για διαφήμιση των προϊόντων. Το κέντρο επικεντρώνεται στην δραστηριότητα και παρουσιάζει σε σύνοψη το σενάριο της διαμονής.
  - Μια ακριβής, απλή περιγραφή του καθημερινού προγράμματος, η οποία πρέπει να διαβεβαιώσει τον πελάτη διαβιβάζοντάς του ένα μεγάλο αριθμό στοιχείων για το περιεχόμενο. Είναι το κυριότερο μέρος του δελτίου του προϊόντος. Η οργάνωση του προϊόντος παρουσιάζεται με μεγάλη ακρίβεια, αποφεύγει τις γενικότητες. Το κείμενο ανταποκρίνεται στις ερωτήσεις: που; πότε; για ποίο λόγο;
  - Παρουσίαση του συνοδού της περιόδου διαμονής. Αυτό είναι ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο του τουριστικού προϊόντος. Δίνεται προτεραιότητα στις ικανότητες του συνοδού, τις συστάσεις που διαθέτει, τη γνώση της περιοχής που έχει, το ρόλο του ως οργανωτή για μια περίοδο διαμονής. Είναι σκόπιμο να αναφέρεται το όνομα του οργανωτή για να τονιστεί αυτή η πτυχή επικοινωνίας. Εξάλλου, σε πολλούς καταλόγους περιλαμβάνεται η φωτογραφία των οργανωτών.
  - Ακριβής περιγραφή του καταλύματος, ονόματος του ξενοδοχείου, επίπεδο άνεσης, γαστρονομικές πτυχές, γεωγραφική θέση, διεύθυνση, τηλέφωνο, κλπ.
  - Ημερομηνίες της διαμονής, ο τόπος και η ώρα του ραντεβού καθώς και να σημειωθεί ο τόπος σε ένα οδικό χάρτη.
  - Πρακτικές συμβουλές, επίπεδο δραστηριότητας, κατάλογος των αντικειμένων που πρέπει να κομιστούν, συμβουλές σχετικά με την αναχώρηση στο εξωτερικό, βιβλιογραφία για τον τόπο, χαρτογραφία και άλλα.

Οι εξειδικευμένοι διοργανωτές ταξιδιών χρησιμοποιούν σχεδόν το σύνολο των στοιχείων αυτών στο κατάλογο τους. Γενικά μια σελίδα αφιερώνεται σε κάθε προϊόν και περιλαμβάνει τουλάχιστον δύο φωτογραφίες. Παρατηρείται επίσης ότι η σύγχρονη τάση των διοργανωτών ταξιδιών είναι να δημοσιεύουν πολύ ακριβής καταλόγους, οι οποίοι είναι έγγραφα αγοράς και όχι πρόσκλησης.

6.3 Διαπραγμάτευση του τουριστικού προϊόντος.

Η τουριστική αγορά οργανώνεται όλο και περισσότερο από τους μεσολαβητές της τουριστικής διανομής οι οποίοι εξασφαλίζουν τον σύνδεσμο μεταξύ περιοχών παραγωγής και πελατών. Όπως προκύπτει από την ευρωπαϊκή εμπειρία του LEADER I, είναι εφικτή η ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων μεταξύ αγροτικών περιοχών και τουριστικών διανομέων. Έστω κι αν η απευθείας εμπορία πρέπει να επιδιώκεται κάθε φορά που είναι δυνατό, όπως γειτονικές αγορές, οι αγροτικές περιοχές δεν μπορούν να αγνοηθούν από τα δίκτυα διανομής.

Αυτό συμβαίνει ειδικότερα σε περιοχές με ισχυρό δυναμικό, οι οποίες μπορούν να ισχυρίζονται ότι αναπτύσσεται μια δυναμική τουριστικής οικονομίας. Ακόμη η εμπειρία του LEADER I δείχνει ότι οι διοργανωτές ταξιδιών, μολονότι διαφορετικοί από άποψη επιπέδου, προϊόντων και πελατείας, έχουν ένα κοινό σημείο: κανένας δεν αναφέρει τον αγροτουρισμό στον κατάλογο του.

Ο αγροτουρισμός δεν αποτελεί μια δυναμική έννοια στην στρατηγική εμπορίας των διοργανωτών ταξιδιών, οι οποίοι δεν τον αναφέρουν σαν ξεχωριστό τουριστικό προϊόν. Οι διοργανωτές ταξιδιών ενδιαφέρονται κυρίως για τις δραστηριότητες που προτείνονται και τα χαρακτηριστικά της πελατείας που τους αντιστοιχούν. Οι αγροτικές περιοχές από μόνες τους δεν ενδιαφέρουν τα τουριστικά πρακτορεία που αναζητούν κυρίως περιφέρειες οι οποίες:

- Έχουν ένα φυσικό και πολιτιστικό δυναμικό αποδεδειγμένο και μπορούν να υπερηφανεύονται, όσο είναι δυνατό, για μια τουριστική φήμη η οποία συνδέεται με μια δυναμική εικόνα, προορισμό.

- Προσφέρουν συνθήκες οργάνωσης ορισμένων τύπων δραστηριοτήτων που αντιστοιχούν στο τμήμα της πελατείας τους.

Όσον αφορά τον δήμο Σητείας, ο φορέας τοπικής δράσης που θα δραστηριοποιηθεί σε θέματα τουρισμού πρέπει να προβεί στις κατάλληλες ενέργειες για να για να διαπραγματευτεί τα τουριστικά προϊόντα της περιοχής με διοργανωτές ταξιδιών, διακοπών.

Ενδεικτικά, οι προτεινόμενες ενέργειες είναι:

- Καταγραφή των διοργανωτών ταξιδιών οι οποίοι ανοίγουν το φάσμα τους προς τις αγροτικές περιοχές.
- Μελέτη των καταλόγων τους για προσαρμογή του είδους των προϊόντων που εμπορεύονται.
- Άμεση επαφή με τα τουριστικά γραφεία στις κοντινές κυρίως πόλεις και συστηματική συμμετοχή σε επαγγελματικές εκθέσεις.
- Εκπόνηση φακέλου παρουσίασης της του δήμου και μνημείων, κατάλογος των δομών υποδοχής και των δραστηριοτήτων αναψυχής, διαφημιστικά , φυλλάδια υψηλής ποιότητας, φάκελος τύπου.
- Πρόσκληση των υπεύθυνων των τουριστικών πρακτορείων για να επισκεφθούν την περιοχή.
- Παρουσίαση του φορέα τοπικής δράσης που δραστηριοποιείται στα θέματα τουρισμού ως ενός οργανισμού συνεργασίας, ο οποίος θα διευκολύνει τις διαπραγματεύσεις με το σύνολο των φορέων παροχής υπηρεσιών, οι οποίοι συμβάλουν στη δημιουργία του τουριστικού προϊόντος χωρίς να το υποκαθιστούν.

Η ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων μεταξύ του φορέα και των τουριστικών πρακτορείων κρίνεται σκόπιμη και ιδιαίτερα χρήσιμη για τον δήμο, καθόσον αυτή διαθέτει ένα πραγματικά προεξέχον πολιτιστικό και φυσικό δυναμικό, που επιτρέπει την άσκηση πραγματικά πρωτότυπων δραστηριοτήτων οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν ένα σπάνιο προϊόν.

Στην περίπτωση του δήμου, το κυριότερο εμπόδιο που πρέπει να παρακαμφθεί είναι η διάθεση καταλυμάτων σε οικισμούς της ενδοχώρας ελάχιστα ή καθόλου αναπτυγμένες τουριστικά. Αφενός η ενδοχώρα δεν διαθέτει παρά ελάχιστα διαθέσιμα καταλύματα, αφετέρου οι διοργανωτές ταξιδιών δεν συνηθίζουν να εργάζονται με αγροτικά καταλύματα, εκτός από τον κλασικό ξενοδοχειακό τομέα, γιατί οι αγροτικές περιοχές συνήθως δεν μπορούν να εγγυηθούν, ούτε μια ελάχιστη ποσότητα διαθέσιμων κλινών που κρίνεται απαραίτητη για να δικαιολογήσει την ενσωμάτωση της προσφοράς σ' έναν κατάλογο προσφερόμενων πακέτων, ούτε ένα ορισμένο επίπεδο καταλυμάτων που να αντιστοιχεί στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του καταλόγου.

Για να παρακαμφθεί το εμπόδιο αυτό, ο φορέας θα πρέπει:

- Να προωθήσει κίνητρα σε συνεργασία με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς και να υποστηρίξει την δημιουργία αγροτουριστικών καταλυμάτων στην περιοχή και κυρίως στην ενδοχώρα.
- Να εξασφαλίσει την συγκέντρωση της προσφοράς υποδοχής που είναι διασκορπισμένη στην περιοχή.
- Να εξασφαλίσει και οργανώσει σύνολα αγροτουριστικών μονάδων καταλυμάτων ανά υποπεριοχές.
- Να «εγγυηθεί» την ποιότητα των καταλυμάτων και των προσφερόμενων υπηρεσιών.

Τέλος, η ικανότητα διαπραγματεύσεων με ένα γραφείο τουρισμού προϋποθέτει εκ μέρους των φορέων παροχής υπηρεσιών μια καλή γνώση του ποσοστού πληρότητας των καταλυμάτων και των περιόδων διατίμησης.

6.4 Έρευνα τουριστικών γραφείων στο εσωτερικό και εξωτερικό .

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας των γραφείων τουρισμού, τόσο αυτών του εσωτερικού, όσο και των ξένων, μπορούμε να καταλήξουμε στις εξής βασικές διαπιστώσεις :

- Ο αγροτουρισμός είναι ένα νέο και σχεδόν άγνωστο είδος τουρισμού για την χώρα μας, αφού στερείται διαφήμισης, προώθησης και κυρίως υποδομής, με συνέπεια την έλλειψη ζήτησης τέτοιων πακέτων διακοπών από τους πελάτες των τουριστικών γραφείων, αλλά και την ελλιπή ή ανύπαρκτη ενημέρωση των ίδιων των ταξιδιωτικών πρακτορείων πάνω σ' αυτό το θέμα. Στο εξωτερικό, ο αγροτουρισμός είναι μεν ήδη διαδεδομένος ως μια εναλλακτική μορφή τουρισμού με κεντρικό σύνθημα την «επιστροφή στην φύση», αλλά επίσης δεν παρουσιάζει έντονη ζήτηση, ειδικότερα δε όσον αφορά στις προτιμήσεις ξένων τουριστών που επιλέγουν την χώρα μας ως τόπο διακοπών.
- Οι Έλληνες και οι αλλοδαποί τουρίστες προτιμούν να περάσουν τις διακοπές τους σε παραθαλάσσιες τουριστικά αναπτυγμένες περιοχές, που αποτελεί τυπική περίπτωση διακοπών μαζικού τουρισμού με διαμονή σε ξενοδοχεία η ενοικιαζόμενα δωμάτια, συνδυάζοντας τα κλασικά στοιχεία των διακοπών στον ελληνικό χώρο δηλαδή τον ήλιο και την θάλασσα.
- Ένα μεγάλο ποσοστό των τουριστών δείχνουν ενδιαφέρον να συνδυάσουν τις «κλασικές» διακοπές τους με δραστηριότητες που έχουν επίκεντρο τη φύση και την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου όπως φυσιολατρικές δραστηριότητες, περιηγήσεις σε μνημεία αρχαιολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος, συμμετοχή σε εκδηλώσεις τοπικού χαρακτήρα, γεγονός που ενθαρρύνει την ανάπτυξη εναλλακτικών ήπιων μορφών τουρισμού.

- Τα τουριστικά γραφεία, παρά τη ζήτηση διακοπών σε συνδυασμό με τις παραπάνω δραστηριότητες, δείχνουν κάποια απροθυμία να οργανώσουν ανάλογα πακέτα διακοπών και περιορίζονται στα κλασικά και «σίγουρα» από πλευράς ζήτησης πακέτα διακοπών παραθερισμού.

Η εμπειρία των συλλογικών φορέων προώθησης αγροτικού τουρισμού στην Ευρώπη, είτε σε επίπεδο εθνικό είτε σε ευρωπαϊκό, υποδεικνύει την ανάγκη της ολοκληρωμένης προσέγγισης της ανάπτυξης του αγροτουρισμού σε μια περιοχή, με παράλληλη πρόβλεψη για την οικολογική προστασία της αφενός και την πολυδιάστατη ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας αφετέρου.

Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην ενημέρωση και διαφήμιση του αγροτουριστικού προϊόντος, στη δημιουργία ελκυστικού πληροφοριακού υλικού και στην εξάπλωση μιας ιδιαίτερης «φιλοσοφίας διακοπών», που βασίζεται στην επιστροφή στην φύση και στο χωριό. Ακόμη απαραίτητη κρίνεται η συλλογική οργάνωση των ιδιωτικών φορέων που εμπλέκονται στην προσφορά αγροτουριστικού προϊόντος σε επίπεδο τοπικό, δήμου ή Νομού, αλλά και Εθνικό και Ευρωπαϊκό.

Όσον αφορά την ελληνική εμπειρία στον τομέα του αγροτουρισμού, όπως μεταφέρθηκε από τους 5 αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς οι οποίοι προσεγγιστήκαν, μπορεί να συνοψισθεί στα εξής:

- Η γεωγραφική θέση των περιοχών που βρίσκονται τα αγροτουριστικά καταλύματα επηρεάζει, όπως είναι φυσικό, την τουριστική σαιζόν, αλλά και την σύνθεση της πελατείας. Στις νησιωτικές περιοχές η σαιζόν διαρκεί από τον Μάιο έως τον Οκτώβριο με αποκορύφωμα το διάστημα από τα μέσα Ιουλίου έως τα μέσα Αυγούστου, ενώ στις ηπειρωτικές περιοχές η τουριστική κίνηση διαρκεί από τον Οκτώβριο έως τον Απρίλιο και μάλιστα περιορίζεται κυρίως κατά την διάρκεια των εορτών και σε Σαββατοκύριακα ή τριήμερα. Η πελατεία απαρτίζεται αντίστοιχα σε ποσοστό 60%-70% από αλλοδαπούς (Γερμανοί, Ολλανδοί,

Ελβετοί) στις νησιωτικές περιοχές και στην πλειοψηφία της από Έλληνες στις άλλες περιοχές.

- Η πελατεία του αγροτουρισμού απαρτίζεται από άτομα με μέσο όρο ηλικίας 35- . 45 χρόνων και συνήθως υψηλό μορφωτικό επίπεδο, οι οποίοι αναζητούν στις διακοπές τους μια διέξοδο για επιστροφή στην φύση και στο χωριό.
- Οι πελάτες έρχονται κυρίως μεμονωμένα ή συστημένοι από άλλους πελάτες και φίλους, καθώς η προβολή, διαφήμιση των συνεταιρισμών και των αγροτουριστικών καταλυμάτων είναι πολύ μικρή και περιορίζεται σε απλά διαφημιστικά φυλλάδια.
- Είναι χαρακτηριστική η σχεδόν παντελής έλλειψη συνεργασίας με ταξιδιωτικά πρακτορεία, τα οποία , όπως αναφέρθηκε από τους υπεύθυνους των συνεταιρισμών, είτε δεν ενδιαφέρονται για πακέτα διακοπών αγροτουρισμού, είτε ζητούν υψηλή προμήθεια. Επομένως κρίνεται ασύμφορη εκ μέρους των συνεταιρισμών η διαπραγμάτευση των καταλυμάτων με τους ταξιδιωτικούς πράκτορες.

6.5 Προβολή και διαπραγμάτευση των τουριστικών προϊόντων .

Όπως είναι γνωστό, ο δήμος Σητείας διαθέτει ένα προεξέχον και κυρίως αναγνωρισμένο φυσικό και πολιτιστικό δυναμικό. Άρα, κρίνεται σκόπιμο να δοθεί προτεραιότητα σε απλά, εύκαμπτα προϊόντα, δομημένα σε «πακέτα» διακοπών που βασίζονται σε αυτό το δυναμικό και στην φήμη που έχει δημιουργήσει η περιοχή.

Μπορεί να προταθεί τόσο σε μεμονωμένους πελάτες, όσο και σε ομάδες επισκεπτών, ένα ευρύ φάσμα ποικίλων δραστηριοτήτων που τους επιτρέπουν να προγραμματίσουν την δική τους διαμονή βάση των δικών τους προτιμήσεων. Παράλληλα, δίνεται η δυνατότητα στους τουρίστες μέσω των «πακέτων» να ακολουθήσουν κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα διακοπών με οργανωμένες περιηγήσεις, επισκέψεις σε

αξιοθέατα, συμμετοχή σε τοπικές εκδηλώσεις, ενασχόληση με άλλες δραστηριότητες αναψυχής και άθλησης, κλπ.

Τα «πακέτα» δηλαδή αυτά θα απευθύνονται σε μια πελατεία η οποία θα αποτελείται είτε από μεμονωμένους επισκέπτες, είτε από ομάδες επισκεπτών μαθητές σχολείων, φοιτητές, άτομα μέσου κοινωνικού τουρισμού ή μέσω προγραμμαμάτων τουρισμού για άτομα της τρίτης ηλικίας, μέλη συλλόγων.

Τέτοια «πακέτα» εύκαμπτων διακοπών ικανοποιούν και τις νέες τάσεις που παρατηρούνται τώρα στην τουριστική αγορά και θέλουν την τουριστική πελατεία να αναζητά αφενός αυθεντικότητα και οικειότητα, αφετέρου ανθρώπινη επαφή και φυσικό περιβάλλον.

Τα τουριστικά προϊόντα πρέπει να παρουσιαστούν με κατάλληλο τρόπο για την πλήρη ενημέρωση των πιθανών πελατών. Μια αποτελεσματική παρουσίαση περιλαμβάνει γενικά:

- Ονομασία του προϊόντος
- Παρουσίαση της περιοχής δραστηριότητας με χάρτες, σκίτσα, πληροφοριακά έντυπα, κλπ.
- Παρουσίαση του ίδιου του προϊόντος: κείμενο γνωριμίας, ακριβής απλή περιγραφή του καθημερινού προγράμματος, παρουσίαση του συνοδού της περιόδου διαμονής, περιγραφή του καταλύματος, ημερομηνίες της διαμονής, διάφορες πρακτικές συμβουλές.

Οι εξειδικευμένοι διοργανωτές ταξιδιών χρησιμοποιούν σχεδόν το σύνολο των στοιχείων αυτών στον κατάλογο τους γενικά μια σελίδα αφιερώνεται σε κάθε προϊόν και περιλαμβάνει τουλάχιστον δύο φωτογραφίες.

Τέλος ο φορέας τοπικής δράσης που θα δραστηριοποιηθεί σε θέματα τουρισμού πρέπει να προβεί στις κατάλληλες ενέργειες για να διαπραγματευθεί τα τουριστικά προϊόντα της περιοχής με διοργανωτές ταξιδιών, διακοπών. Ενδεικτικά προτείνονται οι ακόλουθες ενέργειες:

- Καταγραφή των διοργανωτών ταξιδιών οι οποίοι ανοίγουν το φάσμα τους προς τις αγροτικές περιοχές

- Μελέτη των καταλόγων τους για προσαρμογή του είδους των προϊόντων που εμπορεύονται
- Άμεση επαφή με τα τουριστικά γραφεία στις κοντινές κυρίως πόλεις και συστηματική συμμετοχή σε επαγγελματικές εκθέσεις.
- Εκπόνηση φακέλου παρουσίασης του δήμου: χαρτογραφία, φωτογραφίες, κατάλογο των χώρων και μνημείων, κατάλογος των δομών υποδοχής και των δραστηριοτήτων αναψυχής, διαφημιστικά φυλλάδια υψηλής ποιότητας, φάκελος τύπου.
- Πρόσκληση των υπεύθυνων των τουριστικών πρακτορείων για να επισκεφθούν την περιοχή.
- Παρουσίαση του φορέα τοπικής δράσης που δραστηριοποιείται στα θέματα τουρισμού ως ενός οργανισμού συνεργασίας, ο οποίος θα διευκολύνει τις διαπραγματεύσεις με το σύνολο των φορέων παροχής υπηρεσιών, οι οποίοι συμβάλλουν στη δημιουργία του τουριστικού προϊόντος χωρίς να το υποκαθιστούν.

Η ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων μεταξύ του φορέα και τουριστικών πρακτορείων κρίνεται σκόπιμη και ιδιαίτερα χρήσιμη για τον δήμο, καθώς αυτή διαθέτει ένα πραγματικά συγκεκριμένο και προεξέχον πολιτιστικό και φυσικό δυναμικό, που επιτρέπει την άσκηση πραγματικά πρωτότυπων δραστηριοτήτων οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν ένα σπάνιο προϊόν.

Βιβλιογραφία:

- Χ.Κοκκόσης - Π.Τσάρτας, «Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον», Εκδόσεις Κριτική 2001
- Εφημερίδα «Η Τόλμη», 22 Σεπτεμβρίου 2010
- Εφημερίδα «Νέα Επαρχία», 6 Ιανουαρίου 2009
- Περιοδικό «Τουριστική αγορά», τεύχος 227, Σεπτέμβριος 2009
- Δρ.Μιλτιάδης Λογοθέτης, «Τουρισμός και περιβάλλον», Εισήγηση στο 13ο Συνέδριο Πανελληνίου Δικτύου Οικολογικών Οργανώσεων με θέμα: Δάση – Χωροταξία – Τουρισμός, Οκτώβριος 2001
- Α.Φραγκούλης, «Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα», Εισήγηση για το Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα.
- Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Επαρχίας Σητείας, Σητεία 1994.
- Έρευνα Αγοράς "EUROSTATUS", Ηράκλειο 1994.

- Έρευνα Αγοράς "PRISMA", Αθήνα 1994,
(www.prismanet.gr).
- Έρευνα "Για μια Τουριστική Ανάπτυξη Διάρκειας στην Επαρχία Σητείας", Μπορντώ 1997.
- Το βήμα των οικολογικών και περιβαλλοντικών ομάδων της Κρήτης,
([www.ecocrete.gr/index.php?option=com_content&task-view&id=777&Itemid=85](http://www.ecocrete.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=777&Itemid=85))
- www.investingreece.gov.gr/default.asp?pid=36&sectorID=37&la=2
- www.investingreece.gov.gr/default.asp?pid=36&sectorID=41&la=2
- www.imerisia.gr/article.asp?catid=13816&subid=2&pubod=4707250
- www.dimokratiki.gr/article.asp?articleID=1807&catID=18&pubID=1
- www.traveldailynews.gr/makeof2.asp?subpage_id=2570

